

CARRILLO ALFONZ

DIPLOMACZIAI MŰKÖDÉSE.

(1594—1598.)

SZILAGYI SÁNDOR

M. AKAD. R. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akad. febr. 19-iki ülésén.)

BUDAPEST, 1877.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

BEVEZETÉS.

Ez év elején a bécsi cs. és kir. államlevéltárban a Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem korára vonatkozó okmányokat tanulmányozván, Carrillo Alfonznak több mint félszáz levele akadt kezembe. Eleinte kíváncsian, utóbb fokozódó érdeklődéssel, később bámulattal olvastam e leveleket. Nem keresetlen egyszerűségük, mondhatnám pongyolaságuk volt rám hatással, nem az azokban előmlő őszinte hang lepett meg, — hisz azt tudtam, hogy ezek a leghizalmasabb közlések. Min elbámultam, az volt, hogy e néhány levél, legalább bizonyos irányban, történettudásunkat egészen megváltoztatja s meg kiválólag magára a Carrillo egyéniségére nézve. S azonnal kész voltam elhatározással: kísérletet teszek kiigazítani történetünk azon lapját, melyre a Carrillo neve van felvésvé, s bemutatni e nevezetes ember alakját úgy, mint azt e néhány levél állítja elénk.

Különben is — úgy hiszem — ez igazítás nem leend történetírásunk kárára. Krónikáink épen az 1596 és 1597-iki eseményekre nézve nagyon szárazak. Szamosközy ide vágó könyvei elvesztek, de a mit irt, Bethlenből ítélve, ki őt tudvalevőleg lehetőleg kizsákmánylá, sok nem lehetett. Istvánffy az erdélyi eseményeknek alig néhány sort szentel: becseket igaz, de épen itt nem kimerítőket. Miles, Gyulafi, Oltárdy hasonlólag igen röviden tárgyalják, Decsy csonka, oklevél kevés látott ez évekből világot, mondhatni alig egy kettő a

szerződéseken kívül — mert maga Zsigmond fejedelem semmisítette meg azokat, midőn országától bucsut vett — melyek élénk állítják ugyan a bevégzett tényeket, de az azokat előidéző körülményeket csak sejtetni engedik. A mi történet-tudásunk ez időből alig több száraz csontváznál, melyről hibázik a vér és hús. Mert nem hatolhattunk be még a kiválóbb szereplők jellemébe sem, s csak ezen előttünk álló bevégzett tényekből voltunk kénytelenek következtetéseinket levonni — még pedig nem egyszer a valótól eltérő következtetéseket. Mert nem láttuk az egymást felváltó lemondásokat, szerződéseket alakulásaikban, fejlődéseikben, s csak mint végmegállapodásokat bonczolhattuk, bírálhattuk — mi, természetesen, nem zárja ki a helyes ítélet lehetőségét, de igen is megnehezíti a következtetést az azokat előidéző egyének helyes megbíráására nézve.

Különb is a történetírásnak a részletek kutatása csak használhat. Nem ritkán oszlattatnak el ez által előítéletek, halvélemények. S ha van e kis értekezésnek bármely csekély értéke is, történetírásunkban az semmi esetre sem több, mint hogy szembeszáll egy olyan előítélettel, melytől az épen ez időket tárgyazó korábbi értekezéseim sem menttek: oly időben készültek ezek, midőn még reményem sem lehetett az itt felhasznált és közzétett adatokhoz juthatni. S ha netalán volna olvasó, kinek akkori czikkeim (Egy nő a trónon. A medgyesi országgyűlés) s jelen értekezésem közt, a felfogásban találató lényeges eltérések feltűnnének — tekintse azokat ezen szempontból.

Kelt Budapesten, 1877. febr. 19-én.

Szilágyi Sándor.

I.

A Báthoryak összeköttetése a római curiával régi keletű. István fejedelem uralkodásának első éveire esik az, ki a pápai szék támogatásában keresett támaszt Maximilián császár és király ellen.¹⁾ Idők folyamában a curia mind jobban megkedvelte a hatalmas nemzetséget s midőn annak egyik tagja, András, bibornokká lett, az érintkezés szívélyességben csak nyert.

Zsigmond fejedelem is nagyba vette a szentszék pártfogását, mert emelkedése biztos emeltyüjének tekinté azt. Uralkodása első éveiben távol volt a gondolattól, hogy a Habsburg-házzal lépjen összeköttetésbe, azon házzal, mely a történetek daczára is Erdélyt mindig a maga vazall-államának, őt pedig egyszerűen vajdájának tekinté. Barátokat az olasz hercegek közt keresett — műveltsége és hajlamai egészen ezekhez vonzották — kikhez, különösen a toskanai herceghez, küldött s kitől fogadott is követeket, udvarát az ottani minták szerint rendezé, zenészei, bohóczaí olaszok voltak.²⁾ Portai oratorait az angol királyné konstantinápolyi követe támogatta — nem mint a Zápolyák idejében a francia — sőt a nyelvekben jártas magas műveltségű Kakas István által meg is látogatta azt.³⁾ Nőt is a nyugati uralkodó házak tagjai közül

¹⁾ Első összeköttetése 1572. végén volt, midőn Forgács Ferencz ügyében követet küldött Rómába. Báthory levele Maximiliánhoz 1572. marc. 12. Bécsben a titkos levéltárban.

²⁾ Az olasz levéltárakban Zsigmond összeköttetéseinek számos nagy fontosságú nyomai — követjelentések stb. — őriztetnek. A toskanai herceghez ekkor küldött követéről emlékszik 1593. marc. 24-iki portai levele. 1591-ben Josika Istvánt küldé hozzá, 1593-ban onnan jött követ. L. Bethlen Farkas III. 14. és 36. ll.

³⁾ Kakas Istvánnak adott utasítása megvan a m. kir. kamarai levéltárban. Acta Trans. 1586—1594. Beszédét közli Bethlen s eljárása eredményét is, 136, 183 és 200. ll.

szeretett volna nyerni s már tett is ez ügyben lépéseket. ¹⁾ És titkos vágyainak, óhajtságainak netovábbja, a lengyel korona volt, tudván, hogy mennyire zokon vették ez országban, hogy III. Zsigmond király a svéd trónt is elfogadta, és a dolgok kipuhatólása végett incognito egy utazást is tett ez országba. ²⁾ A magyar királylyal ez egész idő alatt érintkezése is alig volt, annyival kevesebbé bizalmas vagy szívélyes összeköttetése.

Azonban a török háborúnak váratlan kitörése a két udvart közelebb hozta egymáshoz. Azt a kérdést, mely eddigelé minden közeledést lehetetlenné tett, hogy t. i. provinciája-e Erdély Magyarországnak s hűbéres tartománya-e a Habsburg-háznak, háttérbe tolta sokkal fontosabb: a keleti kérdés.

Szemben a rettenetes veszélylyel — Rudolf kormányza messzeható terveket készített: a nyugoti államok egy nagy coalitióját akarta létrehozni, mely Európa nagy részének erejét vesse a mérlegbe. A korona titkos és többi tanácsosainak kimerítő javaslata ³⁾ részletezi a szövetség megalkotásának módozatait, melynek létrehozásában a szentszékek kiváló szerep volt fenntartva. Az olasz udvarok mind bevonattak volna abba. Spanyolországot a rokoni kötelék biztosítá, Lengyelországra számítottak, hisz ott a királyné osztrák fő hercegasszony volt, javallották Dániát is, a czárral a moszkvai

¹⁾ Már 1591-ben keresett. 1592. apríl 29-éről Musztafa csász szultáni fermant hoz, hogy ne keressen nőt a porta ellenségei, jelesül »a bécsiek, velenczések, hispanusok, flandések, florencziaiak« közt, hanem olyant, ki a portának barátja. Septemberben a portára küldi Kendi Ferenczet s utasításba adta neki többi közt, hogy kutassa ki, hogy kiben nyugodnék meg a porta az ő vallásán levőben s oszlassa el a gyanut, hogy a szultán ellenségei közt keres nőt. 1593. marc. 24. Ravazdyt küldi a portára, megnyugtatói a kedélyeket, hogy a florenczi herczeg követe nem házassági ügyben jár nála. Mind ezek a kamarai levéltárban.

²⁾ 1592 végén Kendi Ferencz hozza a hírt a portáról, hogy a lengyel király el akarja hagyni s Svédországba készül: s már marc. elején ő írja a portának, hogy a lengyel király Svédországba készül s Miksót akarják helyébe. A kamarai levéltárban.

³⁾ A bécsi államlevéltárban a Hungaricák közt ad annum 1592. k. u. Azonban kétségkívül 1593-ban kelt.

udvarba küldött Varkocs Miklós igyekezett szívélyes viszonyt létrehozni. ¹⁾ Egy nagy haditanács a birodalmi segély igénybevételét javallá, s csakugyan a választók, a herczegek, a rendek futárok által lettek segélyadásra felszólítva. El lett határozva az örökös tartományok s a magyar korona segélyét is lehetőleg igénybe venni.

Hogy Erdély nagy és kiváló fontosságú szolgálatokat tehet, azt nem ismerték félre, s hogy tegyen, arra megtették a lépéseket. Hanem akkor, midőn a diplomacziái alkudozásoknak első szálai fonódtak, Zsigmond kedélye arra már teljesen el volt készítve. Gyóntatója Carrillo Alfonzó ébreszté fel lelkeben ez eszméket, csepegteté szívébe e vágyakat.

II.

Carrillo, a Jézus társaságának tagja, születésére nézve spanyol volt. Levelei mutatják, hogy a madridi udvarnál is voltak összeköttetései, pályáját tehát valószínűleg ott kezdte, 1587-ben Párisban találjuk, honnan Bécsbe ment, s az itteni jezsuita collegiumban egy hittani széket látott el. Erdélybe 1591-ben jött, s egyike volt azon három jezsuitának, kiket Zsigmond fejedelem hívására oda rendelték, s kiknek a gyulafehérvári eddig elhagyott társodát átadá. ²⁾ Carrillonak a prágai collegium útján a prágai udvarral is lehettek összeköttetései, de nem politikaiak. Ott léte két első évét, úgy látzik, a viszonyok és egyének tanulmányozására fordítá, legalább semmi nyoma, hogy az államügyekben tanácsával éltek volna. Szereplésének ideje még nem jött el: az udvari csel-

¹⁾ Egy 1589-iki követség iratai a titkos levéltárban. Varkocsról Mayláth emlékszik. Gesch. Oesterr. II. 253.

²⁾ A jezsuiták ugyanis Erdélyből 1588-ban kitiltattak. Zsigmond ezért kiközösítési censura alá vettetett, de Aquavivo Kolos jezsuita rendfő kiengesztelé V. Sixtus pápát s megnyeré, hogy Zsigmond feloldoztatott. Hálából Zsigmond 1590-ben a Moldvába menekült Siketfalvi Ladó Bálint jezsuitát Kolosvárra hívá, s ezeket követte 1591-ben a másik három rendtag Fehérvárra, köztük Carrillo spectatae prudentiae vir. Ezek azonban nem rendjük, hanem kanonok ruhát viseltek, mit a rend szabályai megengedtek, s mit óvatosságból is kénytelenek voltak tenni.

szövények, melyek Gálfit és Gyulait a verpadra vitték, s a portai viszonyok, melyek megbonthatósága akkor még a valószínűségek közé sem tartozott, kevésbé érdekelték, legföljebb arra használta fel befolyását — mint bejötté után mindjárt Báthory Boldizsárral tette — hogy a bűnös és czéltalan vérontásnak utját állja. ¹⁾ Az ő missiója egyházi természetű volt: megtartani Zsigmondot ősei hitében a tanácsosok közt, kiknek túlnyomó nagy része protestáns s az országban, hol a katholicismus csaknem egészen kiveszett.

Ez időt kitünőleg tudta érvényesíteni, nemcsak azzal, hogy Zsigmond határozott vonzalmát, ragaszkodását megszerzte, hanem sokkal inkább, hogy az erdélyi állapotokról tiszta, helyes belátásra tett szert; megismerkedett azon politikai factorokkal, melyek az ország sorsára döntő befolyást gyakoroltak, meg az egyénekkel, kik népszerűségük, tapasztalataik s tehetségeiknél fogva a közvélemény áramlatait módosítani, megalkotni hivatva voltak. S e tapasztalatainak azután is jó hasznát vette, midőn működését az egyházi térről a politikaira tette át.

E nevezetes politikai szereplés megítélése kortársai előtt, épen úgy mint századokkal halála után, nem ment a tévedésektől. Semmi kétséget sem szenved, hogy mint missionarius ment Erdélybe s bizonyos, hogy mint igazi jezsuita észszel, kitartással s talán nem is mindig válogatva az eszközök közt haladt a kitüzött uton. De az ő missiója nem az volt, mit a történetírás neki tulajdonít, hogy Erdélyt a Habsburg-ház provinciájává tegye, hanem hogy megszerezze, megtartsa a keresztyénségnek. Nem az volt célja, hogy Erdély a Rudolf örökös tartományává legyen, hanem egy nagy confederatio élére akarta állítani azt, mely ez országon kívül Moldvát és Havasalföldet fogta volna magában foglalni. Azután is, hogy megteremté művét s széttűllött az, nem alkotásának, hanem az egyéneknek hibája miatt, azután is ragaszkodott hozzá, s mennél tisztábban ismerte a viszonyokat, annál határozottabban fennakarta tartani, mert tudta, hogy azon viszonyok közt az önállóság Erdélyre nézve az egyetlen possibilis exi-

¹⁾ Bethlen Farkas, III. 12. l.

stentia. De döntő körökben nem hallgattak rá, javaslatának erre vonatkozó részét elvetették. S a mi ily módon létrejött, bármily kevés köze is volt hozzá, ez az eredmény egész odumával az övé maradt. Rajta is száradt, mert mint rendjének engedelmes tagja, sem apológiával, sem emlékiratokkal nem igyekezett azt elhárítani magáról.

III.

Erdély politikája hagyományosan fejlődött, államférfiai abban nőttek fel, izmosodtak meg, s kettőn: Bocskai Istvánon és Géczai Ferenczen kívül senki sem volt a fejedelmi tanácsban, ki teljes erejével ne ragaszkodott volna ahhoz. Nem mintha különös kedvök telt volna a török véduralomban, melyet különben elviselhetetlennek sem találtak, hanem annak lerázását nem tarták lehetőknek sem a két Kendi, sem a két Báthory, sem Forró, Ifjú, Kovasóczy. Nem is volt az, míg egész meztelenségében nem tolult előtérbe a kérdés, hogy annak oldala mellett, annak érdekében kell vérüket ontani magyar és keresztyén véreik ellen.

Zsigmond előtt ez épen rettenetesnek tetszett, s annyival rettenetesebbnek, mert a külföldi uralkodókkal váltott követségei, az udvarában megfordult keresztyén államférfiak ezen helyzet visszáságának érzetét elevenen felkelték lelkében, s a portától elszakadásra egészen kedvezőleg hangolák. Kétségtelenül nagy befolyással volt rá, hogy a pápa részéről koronkint nuntius jelent meg udvarában, legtöbbszörre Attilio Amaltheo. Mindezek segíték lelkében megérni a keresztyénekkel szövetség eszméjét s ügyesen előkészíték azt. De az eszme, az ő actióba vonásának eszméje, s nem lehetlen épen Carrillo ösztönzésére nem az olasz, nem a prágai államférfiaktól, hanem, mint a jól értesült Gyulafi írja, ez eszme a spanyol udvartól került ki. ¹⁾

¹⁾ Gyulafi Lestyán (Székely Krónika 71.) »Ezen dolgot a spanyol indította volt alattomban a császárnál anno 1595 augustusban, és immár majd esztendő tölt volt a dologban mióta a spanyol cancellarius folytatta a dolgot Rudolphus császár és Zsigmond fejedelem között.«

Az iniciatívát még is Zsigmond tette. 1592 elején VIII. Kelemen ült a pápai székre, ki rögtön felismerte, hogy a keleti háború kitörése esetére Erdély fontos szerepre van hivatva. Utasítá Carrillót, hogy Zsigmond lelkületét készítse elő a Rudolf-fal leendő kiegyezésre, ki már ekkor nála a gyón-tató helyét foglalta el. S csakugyan, a mint a török-háború kiütött, Zsigmond ezt 1593-ban a pápához küldé kérdést intézni a szentszéknél, hogy minő állást foglaljon el a küzdő felekkel szemben? Az utasításokat, melyeket a szentszéktől nyert, meghagyás szerint közölte a prágai udvarral is, s csak azután fordult vissza Erdélybe. ¹⁾

Ez időtt már Rudolf udvarában is érni kezdett az eszme, hogy jó volna bevonni Zsigmondot az actióba. Koraltnoka Strein Reichard terjedelmes emlékiratot készített e tárgyról s elmélkedése folytán arra az eredményre jutott, hogy »a fejedelem hűségét házasság által lehetne legjobban biztosítani.« Úgy látszik, hogy a curia közvetítése, Carrillo előadásai legyőzték a császári tanácsosok előítéleteit és ellenszenvéit, hogy elszakadt és lázadónak tekintett alattvalóval szöba álljanak. Zsigmond előzékenysége, melylyel Teuffenbach kassai kapitányt Imre ²⁾ által értesíté a török mozgalmakról, csak nevelte az összeköttetés iránti hajlamot, s még ez ősz folytán megkapta Teuffenbach az utasítást, hogy Zsigmondnál pendítse meg az eszmét: ha nem volna-e hajlandó a török ellenség ellen a keresztyénekkal szövetkezni? A kapitány e czélből 1593 őszén Paczót Zsigmondot elküldé az erdélyiek ladányi táborába. Paczót jelentése kedvezőleg hangzott s 1593 decz. 6-áról már írt Rudolf Zsigmondnak, s levelét Teuffenbachhoz jut-tatá kézbesítés végett.

¹⁾ Bethlen Farkas III. k. 136. »Quo tempore Sigismundus vajvoda pro sua erga pontificem maximum et Caesarem Romanorum observantia nequaquam praetermittendum iudicavit quin eos rerum omnium suarum conscios redderet.« Ezzel összesség következő adat is: »Unde vel hanc rem perficiendam unum ex nostris (t. i. Carrillot) ablegavit ad summum pontificem, a quo etiam idem pater coactus fuit Roma Pragam de ijsdem rebus actorus cum S. C. R. Matte, venire.« Rosty Kálmán tanár úr szives közléséből

²⁾ Bethlen Farkas III. k. 80.

Azonban mielőtt e levél Zsigmondhoz jutott volna, Carrillo útjában ejtven Kassát, hol a kapitánynál látogatást tett, ¹⁾ már haza ért. Tán a tőle kapott értesítések alapján Zsigmond 1594 elején titkárját Bogner Márkot Kassára küldé, biztosítani a kapitányt, hogy ő szívéu hordozza a keresztyén-ség ügyét, habár a török ismét sürgeti csatlakozását. Január hónapot ő Brassóban, Fogarasban tölté, honnan febr. 2-án tért vissza Fehérvárra, hova ugyan ez időre az ország rendei is össze voltak hívva. Pár nappal utóbb febr. 6-án Kiss Mátyás a székvárosba érkezett Rudolf főnnérutott levelével. A követ valószínűleg utasításból, mindenek előtt Carrillót kereste föl. Ez napra vártak Cumuleus Sándor, pápai nuntius is, ki Rómából Carrilloval jött, de ez ideig Kővárban tartózkodott. Teuffenbachnak épen nem volt nyére, hogy a diplomáciai alkudozásokba papokat is avattak — s Kiss Mátyás is azon volt, hogy Cumuleust megelőzze és rögtöni kihallgatást sürgetett. ²⁾

Megnyerte más napra, mikor Alfons atyánál találta Cumuleust s velök ebédelt. Mielőtt azonban fölkeltek volna az asztaltól, jött a bejáró s jelenté, hogy a fejedelem fogadja a követet. A palotába érve, elébb Carrillo ment be. Kevés vártatva kijött e kérdéssel: »van-e levél ő felségétől? hogyan van czimezve?« Kiss megmutatta s azzal Alfons atya viszont bement s pár percz mulva bevezette a követet is.

Kiss hosszan beszélt s egyenes szövetkezésre szólítá föl a fejedelmet. Végül a levél címét mentegette, mely Zsigmondot még mindig »vajvoda noster«-nek nevezé, »még az István királysága előtti időből fönmaradt szokás ez, mondá a követ, de ő felsége bizonynyal ebben is fog kedveskedni.«

A fejedelem átvette a levelet, de nem bontá fel, hanem kezében forgatta, szívélyesen felelt »majd megfontolja a dolgot,« s elbocsátá Kisst. Válaszát febr. 11-én Carrillo közölte

¹⁾ . . . »qui nuper apud magnificentiam vestram aderat« . . . írja Kiss Mátyás a kassai kapitányhoz, Teuffenbachhoz intézett jelentésében 1594. febr. 4-ről.

²⁾ Világosan mutatják Teuffenbach jelentései, s ő épen nem titkolja, hogy zokon vette, miszerint e missióval papot ruháztak fel. Kiss is írja: »ego laetabar, cum illum mea legatione praevenire poterim.«

vele, ez a császár felbontatlan levele volt. »A fejedelem ugyan semmit sem csinál a czimezésből, de a tanácsurak roppant megütközének azon,« mondá ura nevében a gyöntató, midőn azt visszaadta Teuffenbach követének, megmutatván egy uttal neki a fejedelem felhatalmazását, melylyel személyesen őt bizta meg válasza közlésére. ¹⁾

Kiss Mátyás egész fehérvári tartózkodása alatt a két papon kívül csak egy tanácsúrral Geszti Ferenczcel s Ajkay Péterrel a főlovászmesterrel beszélt. Nemcsak hogy semmit nem ért el, s annál többet, mint hogy Cumuleus is épen abban a dologban jár, miben ő felsült, ki sem tudhatott, hanem azon fölül egyenes kudarczót hozott haza. Nem bocsátották tárgyalásra a tanácsurakkal s még a császár levelét is visszaadták.

Teuffenbachra a dolog leverőleg hatott. Kezdetben azt hitte: Zsigmond őszinteségében nem lehet bizni s ennek tulajdonítá, hogy követét nem bocsátották a tanácsurakhoz. ²⁾ Utóbb megtudta, hogy a levélvisszaadás Carrillo tanácsára történt ³⁾ meg, hogy a pápnaak sikerült az, mit ő elérni nem tudott, de korlátolt felfogása mellett ekkor sem érté a helyzetet s azt hívé, hogy Zsigmond csak ámitja őket s szemlélni akarja a háború folyamát, a nélkül, hogy részt venne abban. Bántotta, s bizonyítékul hivatkozott az erdélyi rendekre: ezek is neheztelik, hogy a dologgal »idegen papok« vannak megbizva, »kik nem az ügy szilárdságából, hanem saját nagyra-vágyásokból indulnak ki.« ⁴⁾ Pedig ezen hivatkozást alig ha nem sértett hiúság adta tollába, mert emberemlékezet előtti idők óta az erdélyi politikai actiókat a kassai kapitányok közvetíték. S most »idegen papok« törtek az ő jogkörébe!

¹⁾ Kis Mátyás jelentése Teuffenbachhoz, Kassa 1594. febr. 24.

²⁾ Teuffenbach febr. 25-iki jelentése Mátyás főherczeghez.

³⁾ Teuffenbach april 25-iki jelentése Mátyás főherczeghez.

⁴⁾ »... das so wichtige Land und Blut antreffende Sachen durch fremde geistliche Personen, welche sich darzue eindringen, und deren Underfahren gehaldelt werde, dabey sie mehr auf Ehrgeiz, Befürderung, und hoffenden Genuss als auff des ganzen Weesens Beständigkeit sehen.« Teuffenbach jelentése Mátyáshoz april 25-ről. A dolog sikeréről Teuffenbachot Mátyás értesíté 1594. marc. 27-ről.

IV.

Ezek »az idegen papok« pedig valójában oly dolgokat tárgyaltak, melyeket semmiféle kassai kapitányra sem lehetett volna bizni. Nem kevesebbről volt szó, mint hogy Rudolf Erdélyt teljesen önálló és független állammak ismerje el, s mint ilyenekkel, vele véd- és dacszövetséget kössön a török ellen.

A kérdés nem volt olyan egyszerű mint első pillanatra látszik. Ez ország tényleg önálló volt Magyarországtól, de nem jogilag, s habár a speieri egyezkedés pontjait Báthory István szét is tépte, nem téphette szét a magyar korona jogát, melyről még egy magyar király sem mondott le. De e jog-címek kötelezőnek csak egyik fél tartá, Magyarország — maga Erdély a leghatározottabban perhorrescálta a Habsburgház s az ő sceptoruma alatt levő Magyarország uralmát. Önállóságához, mint existentiájának egyetlen feltételéhez, a legnagyobb szívóssággal ragaszkodott s csak mint ennek védpaizsát fogadta a török suzerainitást. Carrillo ezt a helyzetet ismerte fel és ebből indult ki, ezt fogadta el a római curia is mint egyetlen lehetőséget s bizta meg Cumuleust, hogy kezdjen tárgyalásokat Fehérvárt s folytassa Prágában. És hogy Fehérvárt támasza legyen, meghagyta Báthory Endre bibornoknak, hogy Krakóból utazzék oda, ki csukugyan az erős tél daczára sietett e rendeletnek engedelmessé válni.

Míg a febr. 2-ára összehívott ország-rendei együtt voltak és tanácskoztak, kik megszavazták ugyan a hadfölkelést, de a töröktől elszakadást nem tarták időszerűnek, míg Kiss Mátyás követsége véget nem ért, mely ily alárendelt állásu emberrel folytatva, az egészre nézve zavarólag hathatott volna, nem lehet megkezdeni a tárgyalásokat. De azután hogy Kiss elutazott, a rendek eloszlottak, hozzá fogtak a munkához, s ezzel érdemlegesen megkezdődtek a tárgyalások.

Bevonták azokba a tanácsurakat, Báthory Istvánt és Boldizsárt s néhány hasonló gondolkodásu főurat, ¹⁾ de mint-

¹⁾ Bethlen Farkas III. 176-ik l. A Rosty Kálmán úr által velem közölt adatokban is ezt találom: Quare eundem patrum senatores omnes

hogy a kezdeményezésnél az országgyűlést mellőzni kívánták, az egész inkább családi megbeszélés színét viselte magán. Abban nem volt nézeteltérés, hogyha már Zsigmondnak harcolni kell, inkább harcoljon a török ellen, mint a török mellett. De hogy minő alakban csatolja fegyvereit a Rudolféi mellé, abban nem értettek egyet. ¹⁾ Zsigmond elakarta ismertetni a császárral Erdély teljes souverainitását, a mi egyértelmű volt a végleges elszakadással Magyarországtól s Carrillo és Cumuleus vele szavaztak. András bibornok erősen ellenzette ezt. Ő a töröktől elszakadást akarta csak kimondatni, de úgy hogy Erdélyre nézve a magyar korona fenhatósága ismertessék el, még a szabad fejedelmválasztási jog is megmaradjon az országnak, s a fejedelem és nemzet jogai szerződésekkkel biztosíttassanak, — mert ő a maga részéről lehetlennék tartá, hogy Erdélynek Magyarországtól elszakasztása keresztül volna viheto. ²⁾ A többi pontra nézve, hogy Erdélynek a háborúra kellő védelem biztosíttassék, hogy Zsigmond Habsburg főherczegasszonyt kapjon nőül s német birodalmi herczegségre emeltessék, a család többi tagjával Boldizsárral, Istvánnal, vele együtt — nem volt nézeteltérés.

A tárgyalások márcz. elején értek véget s Carrillo az első értelemben készült utasítást vitt magával. András bibornok nem nyugodott meg. Márcz. 9-én irt a pápának és irt Carrillonak esengve, sürgetve, hogy legyen szószólója az ő nézetének. »Csak olyant ígérjen a császári felség, a mit meg is tarthat,« mondá aggódva, nyomatékkal hangsúlyozva egy

ad unum qui aderant (aderant autem fere omnes) censuerunt remittendum ad Caesarem una cum capitibus foederis.«

¹⁾ »re magis intellecta video in fine nos differre moque alium finem proposuisse longe faciliorem et utiliore. Cupivi semper ut Transylvania ita Ungariae unjatur et fuit olim. . . Superioritas penes Caes. Mattem esset liberamque Transylvanorum electionem ipsa ratam gratamque haberet. . . nodus iste magnus est quem reverentia vestra ita tractet ne injustis petitionibus (t. i. Erdély teljes souverainitása) Caes. Matas deterreatur. Báthory András levele Carrillohoz 1594. márcz. 9-én. A titkos levéltárban.

²⁾ »Nec Ungaros unquam permitturos ut Transylvania a visceribus regni avellatur, abscissumque membrum sit.« Irja u. o.

későbbi levelében, hogy ez egész ügyet a magyarországi rendek tudtával kell elintézni. ¹⁾

Endre bibornok Fehérvárról márcz. 9-én indult vissza Lengyelországba. De lassan haladt. Apr. 13-án betért Kassára Teuffenbachhoz és a dolgokról értekezett vele. Elmondta reményeit, óhajításait, aggodalmait, melyek közt nem utolsó volt, hogy az egész tervezet sem a főuraknak, sem a tanácsuraknak nem tetszik s épen ezért a fejedelem ezek háta mögött fogja elintézni. ²⁾ S a kapitányt annyival könnyebben megnyerte nézete szószólójául, mert a papok beavatkozása ennek sem volt inyére.

Mind ez azonban nem változtatott a dolgon, mely a februári tárgyalások sikeres lefolyásával mondhatni bevégzett tény volt, annyira, hogy Rudolf már april 24-éről utasítá Teuffenbachot: segítse meg Zsigmondot, ha a töröktől megtámadtatnék, s a moldvai vajdához is követet küldött, Marini János Pált, ki Zsigmond közvetítésével folytatta vele egyezkedését a töröktől leendő elszakadás ügyében, ³⁾ s viszont Zsigmond is az oláh hospodárral, Mihálylyal bocsátkozott hasonló czélból érintkezésbe s a rácokhoz és bolgárokhoz is leveleket, biztosításokat küldött »bár tanácsurái akarata s híre nélkül« ⁴⁾ fölkelésre bírandó őket a törökök ellen. Ezzel a nagy keresztényén szövetség felállításának tervezete munkába volt véve.

V.

Hanem ez a munka, mint Endre bibornok megjövendölé, magában Erdélyben talált nagy ellentállásra, jóval nagyobbra, mint mekkorára a bibornok számított. Az év eleje

¹⁾ Báthory Endrének Sárospatak april 8-ról irt levele Carrillohoz.

²⁾ »die fürschlag oder mittl welche durch die Röm. Kais. Majestät auf Summi Pontificis intercession ohne Vayda offerirt und bereitwilligt sein sollen den Senatoribus und fürnembsten in Siebenbürgen mit nichten gefallen. Wie dann diese Handlung vom Vayda mit Vorwissen der Rätthe nit tractiret werde.« Teuffenbach april 15-iki levele Mátyáshoz.

³⁾ Téved Bethlen III. k. 182. l. midőn azt írja, hogy Áron beleegyezett az elszakadásba; Marini jelentése ellenkezőről tanúskodik.

⁴⁾ Kulcsár-féle krónikában írja az egykorú Gyulafi 71. l.

óta sok hír jött Zsigmond udvarába a török készülődéseiről, sok sürgetés a basáktól, a portáról felülésére, csatlakozására. s a februári országgyűlés, mely Kiss Mátyás Fehérvárt léte alatt tanácskozott, nem törökellenes czélekből szavazta meg a fölkelést, hanem a török követelések alapján.

A februári tanácskozások befejeztével, Carrillo elindulása után erkölcsi lehetetlenség volt Zsigmondra nézve az országgyűlés által megszavazott alap. Már csak kettő közt volt választása: nem lépni actióba a kezdett alkudozás befejezése előtt s a keresztyénekre nézve kedvező semlegességet tartani, vagy új törvényezikket hozatni az országgyűléssel, mely a februári végzést módosítsa.

Azonban ez nem volt közömbös dolog a prágai udvarra nézve, mely a keresztyének nagy coalitójára nézve megindította működését s reménnyel és bizalommal várta annak sikerét, főként a regensburgi birodalmi gyűlés határozatait. Meg volt győződve, hogy Erdély és az oláh vajdaságok actióba lépése nemcsak a török erőt bénítandja meg, hanem a keresztyén Európára is gyújtó hatással leend s nem csoda, hogy e tekintetekből is Carrillot szívesen fogadták. Ez meg volt ugyan bizva utasítása értelmében alkudozni a magával vitt pontok fölött: de ő sem akarta ezek súlyát magára venni, a prágai udvar is megkivánta, hogy a pontok országgyűlésen fogadtassanak el. A választ az egyes pontokra nézve decretum alakjában adták ki neki, s ezzel Carrillot haza bocsátották. *)

Zsigmond már akkorra nemcsak elhatározta, hanem lehetőleg elő is készítette az actióba lépést. A portán levő oratorait s az egész követségi személyzetet visszahívta s ezek keresett ürügyek alatt szökve csakugyan visszatértek. Nagy pompával fogadta az általa felbújtott szerbek követeit, tüzelte és biztatta őket lázadásra a porta ellen s megígérte, hogy meg fogja őket segíteni. S hogy Németország hajlamait is megszerezze, az ifju Sombory Sándort, ki nem rég tért vissza a páduai egyetemről, a regensburgi birodalmi gyűlésre

*) Rosty Kálmán tanár úr által velem közlött körirat világosan mondja: »retulit decretum Caesaris authenticum in quo propositis capitibus ordine respondebatur.«

küldé követül. Tehetsége szerint előkészített mindent, hogy a keresztyén fegyverekhez csatlakozást minél előbb végrehajthassa.

S a mint Carrillo hazaérkezett *) május 12-ére Tordára összehívta a rendeket. De a mint a tanácskozások megkezdődtek, kitünt, hogy a kérdés népszerűtlen s a fejedelem nem rendelkezik akkora párttal, hogy azt keresztül vihesse. Az országgyűlés megszavazta ugyan a hadfölkelést, de a februári végzést nem törölte el s a töröktől elszakadást nem iktatta törvénybe. Az ekkép inkább csak vigyázás — vagy hogy mai kifejezéssel éljünk, fegyveres semlegesség — kedvéért felültezt hadak tábornokává Báthory Boldizsárt választák.

A fejedelem nem volt e határozattal megelégedve s gondolhatólag annak megváltoztatásán törte eszt. Ekkor érkezett udvarába Mátyás főherczeg követe: Ungnad Dávid, hogy Zsigmondot s a rendeket beszélje rá, hogy csatolják fegyvereiket a Felső-Magyarországon sikerrel működő keresztyén hadakhoz. Ungnadot támogatni Attilio Amaltheo pápai nunciuskak volt feladata, ki a keresztyén Európa részvétéről és közreműködéséről volt hivatva meggyőzni az udvart. Ungnad

*) Bethlen Parkas (III. k. 272.) szerint Carrillo a junisi országgyűlés után jött haza, s azután az eskü szövegével rögtön visszamegy Rudolffhoz s a julisi országgyűlés után tér vissza megint. A két országgyűlés között alig van egy hónap: tehát mindenestre rövid időköz. A Rosty Kálmán tanár úr által velem közlött körirat Carrillo visszatértét határozottan a májusi gyűlésre teszi — s úgy látszik ez felel meg a valószínűségnek. Ezen érdekes körirat szövege így hangzik: »Is igitur 2-a vice Pragae repetens et inde rediens in Transylvania, retulit decretum Caesaris authenticum, in quo propositis capitibus ordine respondebatur et petebatur, ut a sua serenitate et ab ordinibus Transylvanie decretum reciperetur: Ob rei gravitatem pater, quomodo sibi facta fuerit facultas et potestas a serenissimo de illis capitibus concludendi, voluit tamen tantam rem in se recipere, sed totam conclusionem ac receptionem decreti in sacrum principem et ordines totius regni rejicere; ne de illo ullus posset unquam conqueri: Tota caesaris responsio exposita et in decreto ostensa sacro principi admodum placuit: Unde in comitiis generalibus mense Maio Tordae statim ac pater revenit, celebratis, laboravit strenue bonus princeps, ut ordines regni, caesaris responsum confirmarent recipere, statim contra Turcam arma sumerent mitterenturque aliquot praecipui domini legati, qui agerent cum caes. de firmando tamen foedere.«

Zsigmondra nézve jökor érkezett: azonnal összehívta a tanácsurakat s ötlet ezek előtt hallgatta ki. A hadiszerecsene ez időtt kedvezett a kereszttyén fegyvereknek s a tanácsurak nem voltak idegenek ez eszmétől, legalább nem nyilatkoztak ellene.

Ez egyelőre elég volt a fejedelemnek s ő jun. 11-ikére összehívta a rendeket Gyula-Fehérvárra. Miután Rudolf is a szövetségés mellözhetlen feltételének jelölé ki az országgyűlés beleegyezését, s az ország alkotmánya is kizárta a rendek beleegyezése nélkül a hadfölkélest — lehetlen volt mellözni e lépést. De ezuttal elhatározta szépen vagy erővel keresztül hajtani azt.

Eleinte államesinnal akarta tervét keresztülvinni — két darabantjai ellepték a palota udvarát. Maga lépett a terembe, szónokolt a rendek előtt — a mi egészen szokatlan dolog volt — s lett is rá iszonyú zaj. A fejedelem pártja, a kisebbség kimondá az elszakadást s ez a diadal első örömében Te Deum-ot is tartatott,¹⁾ de a többség kétségbe vonta ezen részgyűlés határozatképességét s kimondá végzésül, hogy a kérdés csak egyetemes gyűlés által dönthető el. A fejedelmi tanács is e nézetben volt. A császári leirat szavait, ígéreteit nem tarták kötelező szerződésnek — s semmi esetre sem elegendőnek a hadmüködések megkezdésére. Az ingerlékeny Zsigmondot e makacs harc már kifárasztotta s felindulása hevében megesküdött, hogy a töröktől elszakad s fegyvereit a kereszttyénekéhez csatolja. És inkább, hogy sem szavát megmásítsa, készebb lelépni fejedelmi székéről. És ez elhatározással Carrillot Prágába küldé,²⁾ ki onnan a császár válaszát julius elején hozta haza.

Zsigmond most több sikerrel remélte a dolgot a feje-

¹⁾ A »Brüsseli Okmánytár« III. k. 65. l. közlött emlékirat említi a Tedeumot (Rosty Kálmán úr korirata júliusra teszi) A »Vereins-Archiv« Neue Folge I. k. 129. l. korirata egyhangú határozatot említi. De Oltard 110. l.) azt mondja: »de defectione nihil statutum in istis comitiis... igitur rejecta est decisio...« s ez a való. Fájdalom, azon okmányokban, melyeket a os. kir. államlevéltárban rendelkezésemre adtak: (van-e ott több?) nem tudom) semmit sem találtam Carrillo ezen ntjáról.

²⁾ Bethlen Farkas III. 277-ik l. Rosty úr korirat. Carrillo ezen ntjáról nem tesz említést.

delmi tanács elé terjesztetni. Összehívta tehát a tanácsurakat s azok előtt tétetett Carrilloval jelentést. Kendi Sándor egy maró élezzel ütötte el a dolgot s a fejedelmi tanács is a terv ellen nyilatkozott.¹⁾ Daczára annak, Zsigmond új gyűlés elé vitte a kérdést, melyet Fehérvárra hívott össze, míg azzal egy időben a hadakat Tordán táborba szölitá. A fehérvári részgyűlés a tordai fegyveres gyűlés elé kívánta a kérdést terjesztetni, ez pedig azt végezé, hogy a fejedelem újítsa meg a Medgyesen letett alkotmányesküt (azaz Carrillot bocssássa el) s e czélből meghívták a gyűlésre, a tordai táborba.

Ezzel a kérdés végleg el lett mérgesítve. Zsigmond gondolhatólag nem ment el Tordára, de a tatárhadak beütésének híre megrendíté a fejedelmet s új erőt adott a török pártnak. Zsigmond menekült a fehérvári palotából, nem sokára Carrillo is követte;²⁾ mindkettő útját a Mezőségen át Kővárba vette; innen Boldizsárral a fejedelemség átadása iránt alkudozást kezdett, Carrillo pedig utközben elfogatott, néhány nap mulva azonban a tanácsurak rendeletére elbocsáttatott. A tordai gyűlés pedig Kolosvárra ment át; tanácskozott Zsigmond letétele fölött, de egyszersmind érvénytelennek jelenté ki a szerződést, melyet ez a fejedelemség átadása iránt Boldizsárral kötött s az az interregnumot a 12 tanácsár kezébe tette le.

Ez ildomtalan végzés, mely különben Zsigmond tapintatlanságának s habozásának volt következménye, gyászos eredményeket vont maga után. A tatárbeütés veszélye könnyű fergetegként elvonult, Bocskay hozzájött Kővárba, a hadak melléte nyilatkoztak, híve Kornis Kolosvárt meguyerte a rendek nagy többségét, s a lázadás fejéte az oda gyűjtött hadakkal megrettenté. Többé Zsigmond sem látott okot fejedelemsége elhagyására, s a rendek hívására visszafordult

¹⁾ Bethlen Farkas III. 321.

²⁾ Rosty Kálmán úr korirata szerint utközben találkoznak, s ez utóbbi vigasztalta, biztatta a csüggedőt: »discedenti Carrillo: occurrit, consolatur moestum jacentem proditum a suis et in spem fortunae laetitia occurrit.«

Kolosvárra, ¹⁾ eloszlata a gyűlést és augusztus derekán újat hirdetett. Ez aztán kimondá az elszakadást a töröktől, (de nem iktatta törvényezikkbe) a fejedelem pedig elfogatta a pártos urakat: ötöt azonnal, négyet utóbb kivégeztetett, kettőt száműzött s kettőt jószágvesztettnak jelentett ki.

Most már nem volt többé ellenzék, pénz pedig bőven volt az elkobzott jószágokból. S meg is kezdte Zsigmond a háborút, még pedig egyszerre a havasalföldi és moldvai vajdakkal — kikkel szövetségese e célból nov. 5. iratott alá, s kik mihelyt az erdélyi segélyhadak megérkeztek, azzal kezdték meg az ellenségeskedést, hogy előbb török hitelezőiket, aztán a többi birtokaikban levő törököket felkoncizoltatták. Most már eljöttnek látta Zsigmond az időt, hogy az egyezkedést megkezdje a császárral is s a november derekára hirdetett újabb országgyűlés felhatalmazta ugyan őt erre, de nem iktatta törvényezikkbe az erre vonatkozó végzést.

Gyűlés után Carrillo az egyezkedés útjának egyengetése végett Prágába küldetett, s az év végén Zsigmond ünnepélyes követsége is elindult. Annak első tagja, vezetője Bocskay István volt: szokás szerint két utasítással ellátva; egy nyilvánossal, melynek eszközlése az egész követségre tartozott, s egy titkossal, melyről csak Bocskay és Carrillo, a tulajdonképeni beavatottak, tudtak.²⁾

Zsigmond sokat ígért, és sokat kívánt. Ha pénzzel és haddal kellőleg megsegittetik, »azokkal kiket ő felsége elegendőknek vél reá, magunk személye szerint magát a török császárt Konstantinápolyban is megkeressük.« Ennek fejében kívánta: a) Erdély tétessék önálló fejedelemséggé, melyet ő függetlenül igazgat, s örökösen bir, s ennek megfelelő czimmel illettsésk; b) nőül osztrák főhercegnőt nyer, kapja meg az arany gyapjat; a császár fogadja rokonságába; c) segítessék meg kellő módon, s a mit ő foglal vissza a töröktől, az kezén hagyassék meg; s ha e hadak folytán országától megfosztatnák, kapjon kellő kárpótlást lehetőleg Oppelnt és Ratibort.

¹⁾ A Rosty K. úr birtokában levő korirat szerint Carrillo ekkor küldetett Prágába, s onnan Regensburgba.

²⁾ Az első kiadta Bethlen III. 519. Az utóbbi eredetiben meg van a vörösvári levéltárban, honnan közzétettem a Történelmi Tár XIX. k.

Bocskay és Carrillo utasítva voltak e követelések érvényesítésénél a spanyol király követének, valamint a pápai nunciushoz segélyét igénybe venni: de ez utóbbinál vigyázozanak, ha vajjon »többet vonson-e a császárhoz, vagy mi hozzánk?« továbbá a pápa által ajánlott hópénz meghozásának módjairól intézkedni.

Prágában az alkudozás nem járt nagy nehézségekkel. Előre el volt készítve annak talaja, a lényegesekben nem is történt módosítás, ¹⁾ s a szerződés jan. 28-án megkötöttetett a Zsigmond és Rudolf által kinevezett biztosok közt Trautson, a nuncius és a spanyol követ közvetítése mellett.

A házassági pontot illetőleg eleinte csekély differenciák forogtak fön. Zsigmond még a múlt nyáron kérette Mária főhercegzasszonyt, Károly steiermarki herczegnek özvegyét, hogy küldje meg leányai képét. A főhercegnő vonakodott, s Zsigmond, ki úgy látszik ezt arra magyarázta, hogy az idősbb főhercegnő nem szép, utasítá Bocskayt, hogy az ifjabb főhercegnőt kérje meg, ha nem adnák, nézze meg Mária Krisztier-nát, s ha ez nem tetszenék, kérje meg a toscanai nagyherczeg leányát. Az özvegy főhercegzasszony csak akkor tudta meg, hogy a házassági tervezet komoly, midőn Rudolf már leköté szavát a dologra nézve. Nem nagyon volt inyére, hogy második leánya is (a legnagyobb lengyel királyné volt) oly messze országba vitetik; azt, hogy az egész erdélyi követség megy Grácza, költségesnek tartotta; az ellen pedig, hogy Zsigmond válaszson gyermekei közül, tiltakozott.²⁾ Carrillo Prágából előre Grácza utazott, hogy a főhercegnő aggályait megnyugtassa. »Mitől se tartson, mondá neki, a völegény melegen érez az egyház iránt: sok jelét adta annak — egy, a kálvínistáktól elvett templom fölszentelésekor maga énekelte a vespert.³⁾

A követség febr. 27-én érkezett Grácza. Bocskaynak megtetszett a szende és szép főhercegzasszony,⁴⁾ s márcz. 5-én

¹⁾ A magyar tanácsosok opinióját és responsumát kiadta gróf Kemény József az Uj Magyar Muzem 1854. évf. II. köt. 315. s köv. II.

²⁾ Hurter: Geschichte Kaiser Ferdinand II. und seiner Eltern. III. k. 563, Mária levele Rumphoz 1595. febr. 22.

³⁾ Hurter, Kais. Ferd. III. k. 327-ik l.

⁴⁾ L. Levelek és Okm. LXXIV. István szerint »illa moribus lectissimis ac forma et pudicitia longe omnium maxime praestare diceretur.«

aláíratott a házassági szerződés,¹⁾ melyet az udvari egyházban a házasság megkötése követett. Az egyházi szónoklatot Ximenes atya tartotta, kenetteljes beszédet, mely ez összekötéstől az egyház üdvét látta felfakadni.²⁾ De a hercegnő gyöngélkedése miatt néhány napig még halasztani kellett az elutazást. Maga az út is a számítottnál több időt vett igénybe, úgy hogy a valódi összekelés csak aug. 6. történhetett meg a fehérvári székesegyházban, melyet ez év márcz. 20-án vettek el a protestánsoktól s szentelték föl.³⁾ Az esketési ünnepélyt Carrillo atya szónoklata nyitotta meg, ki akkor már befejezettnek látván magyának és üdvösnek hitt művét, hányatott élete legszebb napjai egyikének tartá ezt, de a szertartást maga a pápai nuncius hajtá végre.

A keleti keresztény államok nagy szövetkezése már ez napon befejezett tény volt. Mihály havasalföldi vajda eleitől fogva hajlamot mutatott erre, de nem Áron a moldvai, ki Lengyelországhoz vonzott. »Se baj, mondá Zsigmond, majd rá kényszerítem.« Csakugyan, mihelyt Rudolf ratificálta a januári szerződést, ezimeibe iktatta a moldvai és havasalföldi fejedelemséget is, azután Moldvában levő csapatjaival Áront elfogatta, s helyébe május 19-én Rázván Istvánt nevezte ki.

¹⁾ Kiadta gróf Kemény József az Uj M. Muzeum 1854-iki folyamában egészen, a bevezetés és befejezés mellőzésével Bethlen Farkas is. A megerősítés Rudolf császár részéről Prága 1595. jun. 11-én kelt a titkos levéltárban levő eredeti példány szerint.

²⁾ A szónoklat meg van az államlevéltárban Bécsben a Hungarikák közt: Herrn Patris Ximenij der ehrwürdiger Societät Jesu Priestern vndt der dem fürstlichen Versprechen zwischen dem Durchleuchtigem fürsten vndt hern Sigismundum Bathori vndt dem durchleuchtigem freylein Maria Christiern gebornen Erzherzogin zu Oesterreich etc. in der Hofkirchen S. Egidij khürzlich gethene oration.

³⁾ A Rosty K. úr birtokában levő kéziratban olvassuk: »Dominica Laetare restitutum catholicis templum celeberrimum quod Arianis et Calvinistae 40 annis tenuerant in cuius reconciliatione ipsemet mira Serenissimi eluxit pietas, cum reconcilianti sacerdoti ipsemet aquam lustralem argenteo vase praefereus ac sacro missae sacrificio magno omnium admiratione et devotionis significatione inserviret. Hoc eodem die (tweedense helyett) sponsalia cum archiduce Maria Christierna per legatum (t. i. Boesky által) celebravit.« Ezen jelvényes összekelés t. i. márcz. 5-én volt s nem 20-án. Rudolfot az esketésen a váradi püspök képviselte. L. Lev. és Okm. LXXVI.

Másnap máj. 20-án pedig aláírta a szerződést Mihály havasalföldi vajdával, s jun. 1-én István moldvai vajdával, a fehérvári udvarban, hol ezeknek teljhatalmú követei jelen voltak. A két vajdaság végkép felbontja a török »barátságot és szolgaságot,« s a vajdával együtt az ország, a népek és a vajdák fejedelmévé választják Zsigmondot, még pedig örökösödési joggal, s le is teszik a hűség esküjét. A vajdát a fejedelem nevezi ki, s iktatja be zászlóval és bottal, meghatározza fizetését, ő ítél oly ügyekben, melyek vagyonelkobzást és halálítéletet vonnak maguk után, czimében az »Isten kegyelméből« szavakat csak ő használja, a vajda nem; s az ország pecsétjével csak ő él, s nem a vajda.¹⁾

Szóval mindkét ország szuveraini joggal Zsigmond fejedelemre szállt, ki most már független uralkodó, Európa egyik leghatalmasabb dynastiáinak rokona, a spanyol királynak szövetségese, s a pápától elismert souverain volt. S a sceptruma alatt levő ország sem csekély: jó darab föld volt az, mely a Pruthtól a Tiszáig terjedt.

Ez volt a Carrillo terve, és ez volt az ő műve. És most, midőn már befejezettnek hitte azt, távozni akart az udvarból, — de arra nem nyerte meg Zsigmond beleegyezését.²⁾

VI.

Kétségtelenül jól kigondolt mű volt ez. Magának a török birodalomnak kebelében találták föl az Achillessarkot, melyből legbiztosabban kezdhették ellene a szétrobbantási művet. A vódbástyából támadási pont lett, s a vazall fejedelem hamaiból kelt ki a phönix, mely a stambuli héttornyon akart megnyugodni. S a kezdet megfelelt a reményeknek: a szövetség diadallal állotta ki a vérkeresztség próbáját. A büszke nagyvezér Szinán, több csatában megveretett, s Zsigmond által nagy veszteséggel nyomatott át a Dunán. (1595. oct.—nov.)

¹⁾ Az oláhorsz. szerződés szövegét kiadta Bethlen Farkas III. k. 557. s kőv. l. a moldvait L. Lev. és Okm. LXXV.

²⁾ A Litt. Annuae szerint »missionem ab aula enixe petiit, multum approbante Aquaviva, qui nostros ab aulico tumulto summo studio removebat. Sed utriusque votis non favit princeps.«

De hol az az emberi ész, mely az emberi szív működésének minden factorát számításba tudná venni? Ennek a hatalmas bálványnak, mint a bibliainak, agyagból volt a lába. Bármily szívből áldották is meg Ximenes és Carrillo az ifjú szép pár frigyét — a házasság nem volt boldog. Zsigmond 3 nappal esküvője előtt, tehát sokkal későbbben hogyszem viszaléphetett volna, egy lényeges természeti fogyatkozást fedezett fel magában — a tehetetlenséget. A szép és szeretetre asszony örök élő szemrehányásnak tetszett neki, önmaga ellen fellázadt önérzete s kedélye végkép meg lön mérgezve. Titkolni is alig lehetett a bajt, mert nemcsak Prágában és Grácban megtudták az, meg otthon a komornák s meg maga Boeckay is. De ez utóbbit illetőleg az istenre kérte anyját a fejedelemsasszony, nehogy nyilvánossá legyen, különben férje leütné Boeckay fejét.¹⁾ Mert valóban Zsigmond még így is elviselhetlennek tartá e titkolt helyzetnek visszásságát s nem látott más menekvést, mintha visszavonúl a világtól.

1596. febr. 7-én²⁾ a prágai udvar figyelmét egy fekete, rozsdaszínű ruhákba, melyet a papok szoktak viselni, öltözött sötét komor alak kötötte le,³⁾ az alig fél év óta házas Zsigmond. Utjában, melyet Carrillo kíséretében tett meg, mindenütt, Kassán, Bécsben fejedelmi pompával fogadták s Prágában is csaknem az egész udvar elébe ment. Maga a császár is előzékeny volt iránta. Ismerve kedélye meghasonlásának okát, azzal hitték azt megorvosolhatni, ha másfelé vonják figyelmét, ébren tartják nagyravágyását, sarkantyuzzák vallásos rajongását, szóval ha megbarátkoztatják az eszmével, hogy neki missiója van, s hogy szent kötelessége azt odaadással betölteni.

Pillanatra sikerült is ez, bár az államügyek tárgyalását megbetegedése — a veres himlőt kapta meg — félbeszakítá. De febr. 25-ére már elhagyhatta szobáját s a tárgyalás tovább folyt. A közösen folytatandó hadviselés, a neki adandó segély

¹⁾ Kivonatok Mária Krisztierna leveleiből, a cs. kir. államlevéltárban. Hungaricak oszt.

²⁾ Chron. Fuchsio Lupino Oltardinum I. k. 124.

³⁾ Vestibus et togis atris ferrugineisque et puniceis coloris, quales sacratissimis viris gestare mos est, in usum suum aptatis — írja róla Istvánti.

fölött végeztek. Hadakat, ágyúkat kívánta maga számára, segélyt az oláhoknak és bolgároknak. De nem nyert meg annyit, mennyit óhajtott volna, mert a császár is, hangzott a válasz, sokfelé van igénybe véve. Nem is ígértek többet 6000 résztint gyalog, résztint lovas katonánál, május végére, kiket tetszése szerint akár támadásra, akár védelemre használhat. A bolgárok és oláhok számára annyi pénzt fog adni a császár, s ágyút is, a mennyit csak nélkülözhet, — de tőle is megvárja, hogy egész erejével és szükség szerint vele közösen folytatja a hadműveleteket,¹⁾ Ezen kívül a nuncius olasz katonákkal s ezek zsoldja fejében havi 4000 arannyal biztatta.

De híven eddigi törekvéseihez, többet óhajtott: oly mérvű európai segélyt, mely lehetővé tegye a háború sikeresebb folytatását. Carrillót, ki ismételve le akart mondani a politikai szereplésről, s e czélből irt is a szerzet generalisának,²⁾ maradásra bírta, s követül Rómába és Madridba küldé. A pápánál két feladata volt: eszközölnön ki nunciust Lengyelországba, ki a krakói udvarral — mely magát Moldva jogos hűbérurának tartván a Zsigmondtól oda kinevezett vajdát székétől megfosztván, abba a hozzá ragaszkodó Mogila Jeremiást ültette — meglazult viszonyát tegye szívélyesebbé és bírja rá, hogy vegyen részt a török háborúban, továbbá eszközölnön pénzsegélyt az ő számára. A spanyol királynál hasonlólag segély sürgetésével volt megbizva.³⁾

Mindketten elindultak. Carrillo fáradalmas nyugoti útjára és Zsigmond fejedelem Erdélybe, ha nem is egészen elégülten, mert többet várt, de legalább megnyugodva marc. 4-én, s e hó utolsó napján meg is érkezett.⁴⁾ Nem is hiányoztak nála a fényes tervek. A lengyelek Moldva végett az erdélyi államszövetség irányában ellenséges állást foglaltak el s ő, hogy zavarokat okozzon nekik, a kozákok fellázítását eszközölte. De ezek egy nagy csatában megverettek s osztrák és erdélyi hadi

¹⁾ Eredeti tisztázata Bécsben az államlevélt. Lev. és Okm. I. sz.

²⁾ Rosty K. úr szives közlése szerint: »unde scribens ad praepositum generalem Societatis deplorat sortem suam qui tam diu jactetur in procelloso antra pelago . . .»

³⁾ Rosty K. úr közlése szerint.

⁴⁾ Chronicon Fuchsio Lupino Oltardinum I. k. 124-ik l.

jelvények estek a győző lengyelek kezébe. ¹⁾ Maga is — bár személyesen állott a bánsági hadak élére — nem nagy szerencsével folytatta a háborút. Szó sem volt oly nagyszerű műveletekről, oly fényes eredményekről, milyeneket várt s nyár derekán Temesvár alól, melynek ostromát eredménytelenül kísérte meg, visszatért.

Ha már ez eredménytelenség is lehangolólag hatott Zsigmondra, végkép elcsüggesztő tehetetlenségének érzete. Azzal az elhatározással érkezett haza, hol a neje önfeláldozásában, türelmes szenvedésében óles szemrehányást vélt látni, hogy lemond fejedelemségéről, elválnak nejétől és pappá lesz s nem tántorította el ezen szándékától még azon körülmény sem, hogy Carrillo hosszas keleti útjából gazdag eredménnyel tért haza: a hírrel, hogy a pápa Cajetán Henrik bibornokot s adlatusául Justiniani Benedeket küldé a lengyel királyhoz, a fennforgó differentiak kiegyenlítésére, hogy neki Zsigmondnak hadiköltségül 30,000 frtot nyujta, míg ugyan-e célra a spanyol segély 20,000 koronás aranyra rugott. ²⁾ Mindez már nem hatott rá. De a legnagyobb titokban akarta az egészet végrehajtani s egyelőre csak egy emberrel közölte, azzal, kit a tervezet előkészítésével megbizott: Carrilloval. Rémülve hallotta ez a tervet, megkísérelt mindent, hogy lebeszélje — de hasztalan. Sept. derekán el kelle e végzetes útra indulnia Prágába.

Borongó kebellet, szíve rejtekében megrendülve indult el a fejedelmi gyóntató. Tasnádon sept. 24-én megállapodott, hogy még egyszer intő szózatot intézzen hozzá. Ekesszólása tárházából minden szót kikeresett, a mivel szívet megindíthatni, eszét meggyőzhetni, ambícióját fölkelthetni remélte. »Tiszteletem, szeretetem ösztönöz, kérjem meg fenségedet még egyszer, hogy fontolja meg jobban a dolgot, mit tervez. Mert mint mondám, nem hiszem, hogy ez istennek kedves, a keresztyénségnek hasznos, fenségedre nézve tisztességes legyen. Isten a tanúm, mennyire levert, bánatos lélekkel haladok ez

¹⁾ Anna lengyel királyné levele Unverzaghoz, Varsó 1596. ápril 19. »et quod magnum etiam nobis moerorem parit, vexillum Majestatis Caes. et Principis Transylvaniae, sub quibus militasse dicuntur (t. i. a kőzások) in manus militum nostrorum pervenit.«

²⁾ Rosty K. tanár úr szíves közléséből.

uton, látva, hogy fenségedet e tette ledönti a tetőzetről, melyre isten emelte, s mi rosszabb, híre és dicsősége örök gyalázatba süllyed. Gondoljon rá, mennyire fognak pogány és keresztyén ellenségei e változásnak örülni, mit sem én sem más övéi közül isten és emberek előtt nem fogunk kimenthetni — mert az nem természeti hiány, hanem bűn. És volna bár természeti hiány, nem kellene az elválást keresnie, a mig a fenséges asszony azzal meg van elégedve, hogy nővére lehet. Ezzel födezhethné magát, ez védené, ezzel tarthatná meg magát a leghatalmasabb uralkodók rokonságában. Mit fognak fenségedről a fejedelmek, királyok, az emberek beszélni? Bizonynyal zaklatottabb és insógteljesebb élet elé megy ez uton.« S e melegen esdő szavak után esengve kérte, hogy ha jobbra határozta magát, indítson utána azzal futárt. ¹⁾

De Zsigmond nem indított futárt. Hadaít a Maximiliánéhoz csatolta, s az egyesülés, ugy látszott, sikerre vezetend. A szerencsés kezdetnek nem felelt meg a vég, s a mezőkeresztesi csatavesztés nyomasztólag hatott a fejedelem kedélyére, ki a csataterőről még borúsabb, még meghasonlottabb kedélyt vitt haza. Mint természeténél fogva titkolódzó ember, ezélateiból mitsem árult el: ellenkezőleg mintha hosszú küzdelemre készülne, az országgyűléssel hadi és erődítési adót szavaztatott s meg s az év végén az őt látogatni udvarába jött Mihály vajdával tervezeteket készített a jövő évi hadifolytatásra.

Carrillo ez alatt nem nagyon sietett a rá nézve kellemtelen-missiót elintézni. Még mindig remélte, hogy sikerülend Zsigmondot rábirni, hogy hagyjon fel elválási szándékával s maradjon meg a fejedelemségben. Ugy látszik, a prágai kormány egy nézetben volt vele s támogatta ezen szándékában, a lemondást követő bonyodalmakat e válságos időben felidézni nem tartván eszélyes dolognak.

Zsigmondot a hosszas várakozás kihozta türelméből s 1597. január 12-én fényes, 140 emberből álló kísérettel, kik közt volt Boeskey, Kornis, Jósika elindult Fehérvárról azon szándékkal, hogy végrehajtja lemondását s azután hosszas

¹⁾ Okmányok és levelek az 1595—8-iki prágai alkudozások Történetéhez II. sz. (Történelmi Tár XXIII-ik k.)

utazást teend Olasz-, Francia- és Spanyolországban. ¹⁾ Febr. 17-én érkezett meg s azonnal hozzáfogott a tárgyalásokhoz. A hivatalos egyezkedések főmementett három tanácsura közvetítésével folytak, de a dolog lényegét, a spanyol követtel s a pápai nunciussal való érintkezéseket Carrillo vezette.

Zsigmond lehetőleg kiméletesen, azonban még is úgy, hogy nejjével még egy országban se maradjon, szeretne volna különösen a válás ügyét elintézni: azután is, hogy az megtörtént, maradjon neje Erdélyben és a jöszágok hagyassanak meg kezén. Magára nézve az aranygyapjat, a német lovagrendet, Oppelnt és Ratibort, továbbá Pardubiczot és Brandeist, fenséges és német birodalmi hercegi címének meghagyását, a császár különös védelmét követelte. Kívánta ezen kívül még, hogy adományai, a kath. vallás védelmére hozott czikkek s a jus legatum is, »a kötelbe vert igazság,« az a törvény, mely az 1594-iki elítélteket nemcsak fő- és jöszágvesztésre, hanem nejeik és gyermekeik vagyonának elkobzására is kárhóztatta, szentül és sérthetetlenül megtartassanak. ²⁾

E feltételek nem mindenikét fogadhatta el az uralkodó. Az aranygyapjúhoz nincs joga ő felségének, de nem sokára meg fogja kapni, meg Oppelnt és Ratibort, meg a különös pártfogást, ő felsége különös védelmét s a többit is mind, kettő kivételével. A német lovagrend választási és csak a németek közül. Különben is csak olyan lehet aranygyapjas, kit más rend szabályai nem kötnek. Pardubicz és Brandeis pedig nem elidegeníthetők: helyettük más kárpótlást nyer. ³⁾

Zsigmond ezek helyett újabb követeléseket formált, s ha azokat nem is fogadták el Rudolf biztosai, de nyujtottak kilátást kárpótlásra. Az elválási szándékot sajnosan vette ő felsége — de ígérte, hogy ha csakugyan be kellend annak következni, a kellő helyeken, a pápánál, az anyánál, Ferdinánd főhercegnél közbevetendi magát. ⁴⁾

¹⁾ Istvánffy Lib. XXX. A kölni kiadás 433. l. s a Chron. Fuchsio-Lupino Oltardium I. k. 128. l.

²⁾ Okm. és Lev. III. A Zsigmond által aláírt és beadott »Capita Postulatorum.«

³⁾ U. o. IV-ik számú okirat.

⁴⁾ U. o. V-ik számú okirat.

A prágai udvar ezen alkudozások alatt különös tapasztalatokra tett szert. Rumpf, Rudolf mindenható miniszterelnöke, ki ez ügyekkel meg volt bizva, nem talált szavakat boszankodása kifejezésére. »Sohasem volt — irá — biztos alapja annak, mit az erdélyi fejedelem tett. Egy reggel sem gondolkodik úgy, mint a megelőző estve, követelései úgy változnak, mint az idő s csak abban állhatatos, hogy feleségével egy országban se legyen, ¹⁾ s a mint arról volt szó, hogy a fenséges asszony kijön Erdélyből, mindjárt szívesen maradt volna ott. Ebben a dologban korlátnokának is része lehet. ²⁾

S csakugyan a tárgyalások ekkor eredménytelenek maradtak, s végmegállapodás nem jött létre. Az aranygyapjas rend jelvénye marc. 6-án ³⁾ nagy ünnepélyek közt kézbesítetett neki, s valószínűleg e körülménynek mégis volt annyi hatása Zsigmondra, hogy lemondási és elválási szándékát elhalasztá. Visszatért s marc. 22-én érkezett haza.

VII.

Zsigmond azonban nem hagyott fel a lemondási szándékkal, csak elhalasztá. Lemondása előtt azonban még biztosítani akarta a catholicismus helyzetét Erdélyben, helyreállítá a gyula-fehérvári püspökséget, és elég eszélytelenül, ingerültsége egyik rohamában hitüldözési rendszabályokhoz nyult — s a nagyobb vérengzést csak Carrillo, a pápai nuncius, ki cerviai püspök volt, s korlátnoká eszélyes közbelépése volt képes elfordítani. ⁴⁾ Első püspökül azt, ki ez eszmét adta neki, Carrillot akarta kinevezni, ki azonban nem fogadta el a felajánlott méltóságot. ⁵⁾ S ő most annyival jobban sürgette lemondását, mert ez évi, különben is lanyhán folytatott hadjárat

¹⁾ Rumpf levele Mária főhercegnőhez. Tört. Tár. Okmányok és levelek. VI. sz.

²⁾ Sepsi Laczkó Máté: 32. l.

³⁾ . . . nisi legatus pontificis Alphonsus episcopus Cervicensis praesens et cancellarius pro ipsis interessissent . . . írja Oltard 130. l.

⁴⁾ Rosty Kálmán úr szíves közléséből: »szerint Zsigmond püspökül »Ipsum Carrillium nominavit, idem apostolico nuncio placebat. Unus dessentiabat Carrilius, diffidensque causam apud utrumque obtinere se posse . . . Bécsbe és Prágába ment átnévt alatti.

sem termelt babérokat: s az ő szövetségének egyetlen, bár magában is eléggé méltánylandó haszna volt, hogy a porta erejét megbénítá. A divánt rábírták e tapasztalatok, hogy megújítsa Zsigmondnak több ízben tett ajánlatát, hogy kibékülés eszközlésére lépjen vele érintkezésbe s az e czélból Fehérvárra küldött csasza még augusztus hó elején is folytatta tárgyalásait.¹⁾ De a fejedelem őszintébben vonzódott a kereszténység ügyéhez, hogysem olyan lépést, milyennek hatvan évvel utóbb a brandenburgi herceg souverainitása megállapítását köszönheté, elfogadott volna. Azonban oly viszonyok közt, midőn a minden oldalról ígért segélyek elmaradván, fényes ábrándjai álmából arra a rideg valóra kellett ébrednie, hogy legnagyobb részben mégis saját erejére támaszkodhatik csak, s épen ezért bármennyire ellenére volt is az, a nagyobb invasio erejének elfordítása végett is tünie kellett, hogy tanácsosai folytassák az alkudozásokat a török-tatár követekkel,²⁾ — midőn hitbuzgalmát az eddig elért eredmények (a jezsuitákat kitiltó törvény eltörlése s a fehérvári püspökség visszaállítása) nem elégiték ki s ő egy végtelen irt látott e protestáns országban maga és alattvalói közt, midőn végre viszonya nejjével oda mérgesedett, hogy ezzel még egy országban sem akart lakni,³⁾ saját maga és országa megmentésének csak egy módját látta: lemondani a fejedelemségről, elválni nejjétől s a papi életre szentelni magát.

Aug. elején Carrillo útban volt Prágába s még e hóban megérkezett oda.⁴⁾ Aligha több kedvvel s kevesebb aggodalommal indult e végzetes útra is, mint a múlt évben, de most még is komolyabb elhatározással mint akkor, hogy sikerre vezetendi. Mit is tehetett volna az azóta lényegesen változott viszonyok közt egyebet, mint elfogadni az adott helyzetet? A prágai kormány ingadozása és tehetetlensége az erdélyi állam-conföderatiót is már megingatta, Zsigmond lemondása Erdély önállását fogja megdönteni vagy a legjobb eset-

¹⁾ Mária Krisztierna Fogaras aug. 2-iki levele anyjához. Okmányok és Levelek VII.

²⁾ Maga említi decz. 11-iki levelében.

³⁾ Rumpf főnádizett levelében.

⁴⁾ Carrillo oct. 19-iki levele, i. h. XII. sz.

ben is kérdésessé tenni. Nem volt-e leginkább az ő feladata ebből megmenteni annyit, mennyit lehet?

De ha eddig az emelkedésben könnyű és fényes helyzete volt, most a hanyatlás, a súlyedés feltartásában nehez és erős munka várt rá, a küzdés sisyphusi munkája, melylyel lépésről lépésre kelle védenie megtámadott állomását. És hasztalan, vagy legalább alig felsikerű volt mind e feláldozás, kitartás és lankadatlanság. A helyzet visszás felfogásából származott elfogultság megtöré minden igyekezetét, megbénítá tevékenységét s meddővé tevé egész munkáját.

Nagy szerencsétlenség volt az alkudozás folyamára és sikerére, hogy Carrillonak oly emberekkel kelle azt folytatnia, mint Rumpf, a főudvarmester és Trautson az államtanács elnöke, kiknek tanácsa volt egyedül döntő minden államügyben, kik mesterségesen ellentétbe helyezték a császár érdekeit Erdély érdekeivel, s kiknek kiindulási pontjuk egész ellentéte volt a Carrilloénak: t. i. Zsigmond lemondásának elfogadásával Erdély bekebelezése nem Magyarországra, hanem az örökös tartományok sorozatába.¹⁾ És mennél visszavonhatóbb, határozottabb volna e visszavonulási szándék, annál nehezebben súlyosodott az Carrillo működésére, mert végre is neki e factorral le kelle számolnia, annál könnyebbé tette Rudolf minisztereinek állását, mert őket tette a helyzet urává.

Carrillonak sietni kellett: ösztönözték őt a helyzet, a viszonyok, az emberek s főkép Zsigmond szeszélyességének, változandóságának ismerete. Az időnyeres a császár tanácsosaira nézve nagy kincs volt, mert a dolog sürgősségében találtak módokat engedmények kicsikarására. Ez csakugyan szomorú egy látvány: látni ezt a szegény gyóntatót naponként járni a császártól a miniszterekhez, nunciushoz, spanyol követhoz kért, esengen, sürgetni levéllel és szóval, többnyire nyugalommal és elől kezdve a dolgot, néha kifáradva és türelmetlenül, de mindig buzgalommal és sohasem lankadva. És látni másfelől azt a közönyt, kicsinyeskedést, szörzsálhasoga-

¹⁾ > . . . ac aequo tractaturam ac reliquas suas haereditarias provincias . . . mondja a szerződés szövege. U. M. Muzemum 1856. I. 198. l.

tást, melylyel szándékosan béníták törekvéseit, utasíták vissza terveit, vetették el javaslatait. Amott a fejedelem csaknem ideges türelmetlenséggel sürgeti az eredményt, emitt a tanácsosok megmagyarázhatatlan közönyösséggel keresik a nehézségeket: ez a négy hónapos alkudozásnak igazi képe, melyben az, ki oly lankadatlanul folytatta azt, csak erős meggyőződéséből és erős kötelességérzetéből meríthetett erőt és kitartást az elesüggedés ellen.

VIII.

Carrillo utasításának sarkpontjai voltak:

a) Zsigmond átadja a fejedelemséget az 1695-ki prágai szerződés azon pontja szerint, mely az ő magtalan halála esetére ez országot a Habsburg-házra szállítja, Rudolfnak, még pedig éppen a főmirt szerződés alapján, t. i. hogy családjából uralkodót állítson az ország élére;

b) ennek fejében kieszközli a császár, hogy ő elváltassék nejétől s azután az ő utódjához menjen férjhez, továbbá, hogy ő, Zsigmond, léphessen át a papi életre s nevezessék ki bibornokká. ¹⁾

A kormány abban, hogy Zsigmond átruházza Erdélyt Rudolfra, nem látott nehézséget, de arról hallani sem akart, hogy a trónkövetkezés a fejedelemségben oly világosan kimondassék a szerződésben, mivel e kérdés eldöntése a felségi jogok közé tartozott. A nézeteltérés tehát a kérdés fölött támadt, hogy mikép kormányoztassék Erdély Zsigmond lemondása után, s ez annyival fontosabb volt, mert annak idejében az átruházásnak erdélyi országgyűlésen kellendett végbemenni, mert Zsigmond maga lemondása egyik feltételének ezt tette, mert mint Alfonz atya is tisztán látta: az

¹⁾ »Et quoniam princeps animum ad statum ecclesiasticum amplectendum et sacros ordines suscipiendos induxerit... s viszont alább... »S. Majestas sua apud Sanctitatem suam commendationis officia ad impetrandam cardinalitiam dignitatem interponere non desistet... s viszont... »Sane optasset quidem princeps ut serenissima sua conjux successoris nupsisset...« monlja a szerződés különböző helyeken. U. M. Muzeum i. h.

átruházás simán csak így fog véghez mehetni. De a kormány nem engedett s nem maradt más hátra, mint hogy Carrillo a fejedelemhez fordult s ez sept. 23-ról egész türelmetlenül válaszolta: »tárgyalja főtisztelendőség az én kárpótoltatásomra s méltóságomra vonatkozó dolgokat utasítása szerint, abban pedig, hogy az ország ő felsége testvérei vagy rokonai közül valakinek kormányzatára bizassék, ne támaszson nehézségeket, de figyeljen, hogy a tárgyalás ez évből ki ne húzódjék. ¹⁾

Az a körülmény, hogy Zsigmond lemondása országgyűlési ténynyel fog végrehajtatni, szükségessé tette, hogy oly szövegezés fogadtassék el, mely az erdélyi rendeket fel ne zudítsa. Végre is az események folyamára hagyatott a kérdés végmegoldása s a szerződésben eldöntetlenül maradt, hogy utód vagy kormányzó fog-e annak idején az ország élére állíttatni? ²⁾

Ezzel természetesen a kérdés nem sokat haladt előre. Már közel két hónapja volt Carrillo Prágában ³⁾ s Zsigmond kárpótlása, a mire pedig ez oly nagy súlyt fektetett, még szönyegre sem volt hozva. Carrillo futárt indított a fejedelemhez, a császár a főherceghez, amaz szerette volna már az egyezkedési műveletek gyorsításáért is megkezdeni a részletes pontok tárgyalását s kérte a császárt, hogy utasítsa Rumpföt és Trautsoni, hogy egyetértve vele, állapítsák meg annak szövegét, hogy mihelyt megjönnek a levelek a főhercegtől, azonnal fejeztessék be az ügy és ő útnak indulhasson haza. ⁴⁾

Hiában kérte Carrillo a kihallgatásokat, hiában irta a leveleket. Nagy veszély van a halogatásban, magyarázta nekik a pap, a helyzet fordulhat úgy, hogy a fejedelem kényszerítve lesz a törökkel megbékélni... »gondolják meg, fűdünk, fennmaradásunk egy percztől függhet.« Legalább tegye-

¹⁾ Okmányok és Levelek, VIII.

²⁾ ... »successor aut gubernator, qui in Transylvaniam venturus sit...«

³⁾ Carrillo oct. 19-ki levele. Levelek és Okmányok XII. sz.

⁴⁾ Carrillo levelei a császárhoz és a két miniszterhez 1697. oct. 10-ről. IX. és X. szám.

nek annyit, hogy a dolog pénzügyi részét hozzák tisztába, kezdjek meg az alkut a tíz pont fölött, hogy ő fejedelmét megnyugtathassa, ¹⁾ hiában fordult Rumpfhoz, eszközöljön ki neki titkos kihallgatást a császárnál, vagy ha ez nem lehet, akkor szólhasson vele, mikor a misére megy, ²⁾ ezek épen nem tarták a dolgot oly sürgősnek, s eltelt ismét egy hónap, mire a tulajdonképeni érdemleges tárgyalás a pénzügyi, t. i. a kárpótoltatási kérdés felett szóba jöhetett.

Zsigmond tavaszi fennléte alkalmával már meggyőződött, hogy Oppeln és Ratiboron kívül Pardubitzot és Brandeist nem nyeri meg, de akkor kapott válasza e két utóbbi hűbér fejében kárpótlást helyezett kilátásba. Midőn hát végre megkezdődött az érdemleges tárgyalás, a Zsigmond által követelt összeget oly enormisnak találták, hogy ismét titokzatos hallgatásba burkolták magukat. Nov. 15-én Carrillo kihallgatást nyert a császárnál s ő megmutatta utasítását, hogy a legvégső esetben mint minimumot fogadjon el évi 60,000 tallért, a hercezségeken kívül, ³⁾ s azon reménnyel távozott az udvarból, hogy most már sietni fognak a kárpótlási kérdést rendbehozni.

S némi nyugalommal várta a császári elhatározást — lehetetlennek tartotta, hogy most már be ne lássák, hogy Erdély bírása e háboruban még is többet ér e két kopár és sovány hercezségnél és évi 60,000 tallérnál.

Nagy volt azonban rémülése, midőn megtudta, hogy minő ür választja el az ő feltételei minimumát attól, mit a prágai udvar a maga maximumának jelentett ki. Don Clemente a spanyol követ által tudatták vele, hogy a császár végre határozott, s e szerint hajlandó adni a hercezségeken fölül 50,000 forintot, de úgy, hogy ebből a két hercezség jövedelmé leszámíttassék. Erre csakugyan nem volt elkészülve s elkeseredetten irt a császárnak: »megmutattam felségednek utasításomat, az egyetlen, mit Erdélyben kaptam, mely homlokegyenest ellenkezik azzal, mi meg van ajánlva.

¹⁾ Carrillonak oct. 15. és 19-iki levelei i. h. XI. és XII. számok.

²⁾ Carrillo oct. 26-iki levele u. o. XIII.

³⁾ Carrillonak nov. 18-iki levele u. o. XVI.

Ha felséged nem engedélyezheti azt, mi ajánlva van, miután én másként nem cselekedhetek, méltóztassék a maga kegyelmességéből megengedni, hogy mennél hamarébb hazatérhessek az én kegyelmes uraimhoz, hogy ott próbáljam meg kivinni azt, a mit lehet.« ¹⁾

Ugy látszik, hogy Rumpf és Trautson abba helyezték a magas politikát, azzal hitték urokat legjobban szolgálhatni, ha fillérkednek, ha néhány forintot megmentenek. Carrillo sehogy sem tudta velök megértetni, hogy ez sürgős dolog, hogy a halogatásban veszély van, s épen ezen idéztem halogatás által hitték a dolgot oda vihetni, hogy lealkudjanak az összegből valamit. Carrillo határozott szava mégis hatott rájuk s négy nap mulva megizenték neki a spanyol követtől: ne utazzék még el, mert hát, isten neki, adnak a fejedelemnek 50,000 frtot a két hercezségen felül. Carrillo most már — úgy hívék — le lesz fogyverezve e nagylelkű tény által. De nem volt. »Nincs módomban — válaszolá — elfogadni ez ajánlatot, s legfőlebb uramnál tolmácsolhatom, ha hazamegyek. De nagyon kétkedem, hogy ebből felségednek s a keresztyénységnek haszna, előnye származhatnék.« ²⁾

A két tanácsos ismét engedett valamit. Két nap mulva megizenték megint a spanyol követtől: jó hát, adnak a két hercezségen fölül 60,000 forintot, ha Erdélyt békekészen fogják birni, ha nem 50,000 forintot a két hercezségen fölül. »Én — felelé Carrillo — erre sem tudok mást válaszolni, mint már nov. 18-án s 19-én irtam. Nem is látom szükségesnek ezt a »békekészen« megkülönböztetést — mert meg van ígérve uramtól, hogy ő ki fogja vinni az országgyűlésen, hogy a rendek elfogadják az utódot s ráruházzák az ország igazgatását. De ki ne látná át, hogy a törökök ezt az átruházást meg fogják támadni s ez nem praedjudicálbat uramnak.« Ez a sok halasztás már terhére volt s nem minden keserűség nélkül jegyzé meg: ha nem nézném a közjót, ő felsége érdekét, könnyebb szívvel utazhatnék Erdélybe, úgy, hogy nem fogadom el a 60,000 forintot, mintha elfogadom a 60,000

¹⁾ Levelek és okmányok XVI. Carrillo nov. 18-iki levele.

²⁾ Carrillo nov. 22-iki levele. Levelek és Okmányok. XVII. sz.

tallért, mert ez utóbbi esetben legalább is hitetlenséggel fog-nak vádolni, hogy felséged kedvéért a legalacsonyabb ösz-szegre szállottam. Hiszen — végzé levelét — ha a béke helyre áll, magából Erdélyből ki lehet fizetni azt a 60,000 tallért.«¹⁾

E levélre három nap mulva feleltek, ismét a spanyol követ utján és szóval: »ugy kell azt a békés birtoklást érteni, hogy az 50,000 forintot mindenestre, még ha elvész is Erdély, fizetik.« Ez — írta Carrillo a császárnak — nem felelet az én levelemre; sem az összeget, sem a magyarázatot nem fogadhatom el s nincs is más hátra, mint hogy elutazzam.²⁾

Azonban sem el nem bocsátották, sem vissza nem utasították feltételeit: hanem függőben tartották a dolgot, daczára Carrillo ismételt sürgetéseinek, hogy állapotjanak meg végre a pénzkérdésben, készítsék el az irományokat s bocsás-sák őt haza.³⁾ Mátyás főherczeggel akartak értekezni, ki december hó első hetét az udvarnál tölté. Alig hogy ez eluta-zott, Carrillo ismét sürgette, hogy határozzanak, készítsék el a szerződéseket s engedjék haza menni még ezen a héten, és a királytól bucsúkihallgatást kért.⁴⁾

Valóban sajtóságos képet nyújtanak e végtelenre nyúlt tanácskozások. Carrillo Prágában a szerzet ottani házában lakott, nem nagyon messze sem a miniszterektől, sem az ud-vartól, olykor kihallgatásokat is kapott — de minthogy nekie magával a császárral kelle kiegyeznie, az államtanács hivata-losan sohasem érintkezett vele. Ő egyenesen adta be követeléseit s a válaszokat legtöbbsnyire mégis a spanyol követ utján kapta meg, mint a ki az alkudzásokban a közvetítő szerepet játszta, de mindig csak szóval. Erre neki írásban kell felel-nie — s ime a dologból, mit élőszóval két értekezlet eldön-tött volna, ez egyoldalú levelezés egész sorozata támadt. De még e mellett is lehető lett volna a gyorsabb elintézés, ha

¹⁾ Carrillo nov. 24-iki levele, Okmányok és Levelek XVIII. sz.

²⁾ Carrillo nov. 27-iki levele, Okmányok és Lev. XIX.

³⁾ Carrillo nov. 29-iki és decz. 5-iki levele, Okmányok és Levelek XX. és XXI.

⁴⁾ Carrillo decz. 8-iki levele, Okm. és Lev. XXII. és XXIII.

Rumpf nem a fillérkedésbe helyezé az államfértui eszélyt. Már az a körülmény, hogy Carrillo alkudozott, biztosította őt, hogy ez a buzgó s missiója fontosságát érző ember nem fog könnyen eredmény nélkül hazamenni. Ha meg voltak is győződve, hogy Erdély birása a háborúra nézve fontos, azzal is tisztában voltak, hogy Carrillo nem fogja könnyen elveszni engedni, s hogy a sikerre nézve nincs a halasztásban veszély. Épen ezért ismételt fenyegetéseit az elutazással nem is vették komolyan, legfeljebb valami újabb concessióval kötötték le figyelmét s birták maradásra.

Decz. 10-én tehát ismét tettek egy lépést előre. Corra-duzi, a helyettes korlátnok által megizenték neki, hogy megadják a fejedelemnek a hatvanezer tallért, de béke időben. Háború alatt azonban nem adnak többet 50,000 forintnál. Ez tulajdonkép kevés volt több a semminél — mert ki tudhatta, hogy mikor lesz vége a háborúnak? S most Carrillo kifárasztva és óhajta a dolog végét, egy közvetítést ajánlott: adjon Rudolf 50,000 tallért (és nem forintot) s a szerződés szövegében igérje meg, hogy a pápa helybenhagyásával a spanyol királynál ki fogja eszközölni, hogy ez évenként 8—10 czernyi spanyol aranyat ad. Ő — írta — ezzel is messze átlépte utasítását, mert ezt a feltételt csak az összeg megállapítása után kellett volna szőnyegre hoznia. S ez napon még egy másik levelet is irt: »Szégyelnék, felséges uram, ily csekély különbözet miatt elutazni; alig négy ezer tallér háború idejére! Ne engedje meg felséged!«¹⁾

Ez új indítvány volt, s új tanácskozást igényelt. A miniszterek meg is ígérték, hogy más nap már tárgyalni fogják az államtanácsban. De ez napról elmaradt, s a lankadni nem tudó követ ismét irt Rumpfnek, Corraduzinak: még is jó volna fontolóra venni, hogy a differentia már nagyon csekély, ennél sokkal többre fogna kerülni a kár, mit ama tartományok elszakadása nekik okozni fogna, csak a nagyobb hadi költségekben is. A kiegyezés pedig egyaránt ösztönözné a magyar és a biro-

¹⁾ Carrillo decz. 10-iki levele. U. o. XXIV. és XXV.

dalmi országgyűléseket, hogy felemeljék a hadi adót, melyből a többlet könnyen kikerül. ¹⁾

Végre ennyi huzás- halasztás után a decz. 13-án tartott államtanács elfogadta a gyóntató által ajánlott közvetítő esz-közt — az 50,000 tallért. »Bizony — írta ez — sok aggodalmat okoz nekem, hogy a meghatározott minimumnál is alább szálltam, de a spanyol követ és mások ígéretére tettem, hogy ki fognak ő felségénél menteni,« hanem annyit, úgy hívé, megtehetnének érte, hogy ő felsége saját pensioiból adja meg a 4000 frtot, a 10,000 frt spanyol pensión kívül. ²⁾ Azonban a mint a szövegezett pontokat otthon olvasni kezdé, feltűnt, hogy hármát kifeledett:

a) hogy mind ő felsége, mind utódjai adományozásait, s a vallásügyben elfogadott törvényezikkekét jövőre is fenn fogják tartani;

b) császári szavára ígérje ő felsége, hogy utódait is kötelezni fogja a pontok megtartására:

c) sem a spanyol, sem a császári pensio nem fognak, amaz 10, emez 4 ezer forintig levonatni a főösszegeből.

Hanem sürgette, végezzék már be a dolgot, s állítsák ki a leveleket, hadd mehessen el. ³⁾

IX.

Azután, hogy az államtanács elfogadta a Carrillo által ajánlott közvetítést, egy kerek egész hét telt el, s a dolog még se haladt. Meg voltak a feltételek állapítva, meg legalább az elvekre nézve, a pontok s minden rendben volt: csak a szövegezés hiányzott. Már decz. 17-ére ígérték, hogy a szerződés, s a levelek szövegei elkészülnek, decz. 20-ára helyezték kilátásba Carrillonak a kihallgatást Rudolfnál, — s midőn mind ez elmaradt, s ő nem bocsátott a felség elé, csakugyan elveszté türelmét. A türelemnek is van határa, írta ez nap Rumpfnak,

¹⁾ Carrillo decz. 11-iki levelei XXVI. és XXVII. sz.

²⁾ Carrillo decz. 13-iki levele XXX. sz.

³⁾ Carrillo levele kelet nélkül, azonban deczember 13-án, vagy 14-én, XXXII-ik szám,

s végre is kénytelen vagyok nyíltan beszélni: kegyelmes uraim, ha tetszik ez a dolog, miért halogatják továbbra is? ha nem tetszik, miért nem mondták meg mindjárt elején? Kérem kegyelmességeteket, expediáljanak, nehogy magam legyen kénytelen magamat expediálni. A nagyságos titkár úr még hozzá se fogott az irásokhoz, pedig ugyancsak sürgős volna ez! ¹⁾

És akkor aggodalmai és sürgetései közepett váratlan segély érkezett: egy levél a fejedelemtől decz. 11-ről. Zsigmond szokott türelmetlenségével sürgette a dolgot, s várta az eldöntést, nehogy kényszerítve legyen a törökkel békére lépni. Történjek meg a dolog, még új év bekövetkezése előtt, jöjjön az, ki utódja lesz a főhercegek közül, s ha ezt ő felsége nem akarná, jöjjön az mint kormányzó. ²⁾

Ugyanazon alkalommal a királynak is irt Zsigmond, s a levélkézbesítéssel Carrillót bizta meg, ³⁾ ki sietett is azonnal kihallgatást kérni: oly közlendője van, mely ő felségének kellemes lesz. ⁴⁾ Irt Corraduzinak is, sürgetve az expeditiót, ezen levélre hivatkozva: »ha csak egy napig is akarnék maradni, bottal kellene innen elverni« tevő hozzá, kérve a levelek kiállítását. ⁵⁾

Végre decz. 23-án a szöveg véglegesen meg lett állapítva. A hosszú bevezetés bőséges szavakkal indokolja a lemondást — annak okául a törökök hitetlenségét adva: »inkább akar mint magános nemes élni a keresztyének, hogysem mint fejedelem a törökök között.« Hivatkozott a három év előtt kötött szerződésre, mely magtalan halála esetére országát ő felségére vagy utódaira szállítá. Értzi és világosan bevallja, hogy nem neje, hanem saját hibájából képtelen gyermekek nemzésére, s hogy alkata annyira hibás, hogy véletlen halála is bekövetkezhetnék. Ez bírta rá, hogy egész országát minden jogával

¹⁾ Carrillo decz. 20-iki levele XXXIII. sz.

²⁾ Báthory Zsigmond levele Carrillohoz 1597. decz. 11-ről. Uj M. Muzem 1855. I. k.

³⁾ U. a. levele a császárhoz 1597. decz. 11. Levelek és Okmányok, XXVIII. sz.

⁴⁾ Carrillo kelet nélküli levele a császárhoz. Levelek és Okmányok XXXIV. sz.

⁵⁾ U. a. levele k. n. Corraduzihoz. Lev. és Okm. XXXV. sz.

ő felségére ruhazza, hogy ő azt mint sajátját birhassa, s tetszése szerint rendelkezessék vele. És egyuttal magára is vállalja, hogy arra, kit ő felsége akár utódjául, akár kormányzóul küld, az országot az országgyűlésen is átruházhassa. Ő felsége is ámbár óhajtotta volna hogy ő, Zsigmond, maradjon továbbra is az ország élén, elfogadja az országot, s igéri, hogy úgy bánand vele, mint többi örökös országaival, t. i. atyailag. Következnek az átadás feltételei:

1) Oppeln és Ratibor Zsigmondnak adatik.

2) Évenként haláláig 50,000 tallér biztosittatik neki Rudolf és ennek utódjai által, egy tallérba 70 krt számítva, mely ott fizetendő, a hol ő lesz, Olaszországban: Rómában vagy Velenczében, Németországban: Augsburgban vagy Nürnbergben.

3) Dispensatio kieszközlése, hogy pappá lehessen.

4) Kieszközlése, hogy bibornok lehessen, megtartván a birodalmi hercegi czimet.

5) Nehány ezer arany egyházi jövedelem adományozásának kieszközlése a spanyol királytól.

6) Ennek megerősítése a pápa részéről, hogy a simonia kerülve legyen.

7) A fejedelemasszony Mária Krisztierna Erdélyben birt uradalmait megtartja. Ő felsége közben jár, hogy ő véghezmenvén az elválás, Zsigmond utódjához menjen nőül.

8) Zsigmond adományai érvényben maradnak.

9) Fenntartatik a fehérvári püspökség.

10) Az utód vagy kormányzó, ki Erdélybe megy, magával viszi a hercegségekre vonatkozó leveleket. *)

Ez volt a négy hónapig tartó alkudozás eredménye. Carrillo alapjában meglehetett művével elégedve; mert az nemesak fenhagyta, hanem mondhatni indicálta a lehetőséget, hogy ez ügy a két szerződő félnek, s magának Erdélynek is

*) Uj Magyar Múzeum 1855. I. k. 193-ik l. s. köv. II. közölve ez igen fontos okirat, Bécsben a kamarai levéltárban levő egykoru példány után, melyen azonban nincs rajta Rudolf megerősítése. Az eredeti Báthory Zsigmondnak adott példány a vörösvári archívumban van, hova a Báthory Zsófia révén került.

teljes megelégedésére oldassék meg. E szerződésre nézve fel volt tartva az országgyűlés jóváhagyása: tehát Erdély alkotmányát Rudolf kérdésbe sem helyhezé. Az ország élére fejedelmet vagy esetleg kormányzót helyezett kilátásba, míg pedig valamelyik főherceg személyében, ki esetleg a szép és szerencsétlen, s minden körülmény közt jobb sorsra érdemes Mária Krisztiernát is nőül veendi: tehát gyanítani lehetett, hogy önálló államélete nem fog kérdésbe vonatni. S ez nem is ellenkezett az akkor uralkodó eszmékkel. Hisz még az örökös tartományok egyesítése sem volt végrehajtva, még mindenik ország, tartomány birta a maga autonomiáját, sőt Steiermarknak az uralkodó háza is külön van — Ferdinánd főherceg, s anyja. Egy okkal több, hogy a kedvező megoldás lehetőségében bizzanak.

S valóban e szerződés mellett minden, egyedül a tapintatos végrehajtástól, az alkupontok miként leendő keresztül vitelétől függött. Erdélynek nem voltak különös török rokonszenvei: eddigi élete az önfentartás küzdése volt, egyformán a török terjeszkedés és német elnyomási törekvések ellen. De ha tapasztalni fogja, hogy drága áron megszerzett önállóságát a prágai udvar tiszteletben tartja, ha nem látandja magát függetlenségében megtámadva, s ha mindenek fölött meggyőződik, hogy a török ellen biztos védelmet talál, fel lehetett tenni, hogy őszintén elfogadja e szerződést. Ugy látszik, ez volt Carrillo meggyőződése is, ki nem is sejtette, hogy mivé alkutandja szerződését a gyakorlat, s mennyire másként veendi az ki magát az életben, mint a papiron. Az első örömnapp után, mit művének létrejötte tán borutlanná tett, elég alkalma volt megszerezni azon tapasztalatokat.

A király a mint az ügy el volt intézve, megadta Carrillonak a kért kihallgatást, s sürgette, hogy mennél előbb utazék el Erdélybe. Ez volt Carrillo óhajtása is, s ő a mint a felségtől eljött, azonnal kérte az erre nézve szükséges irományokat. *) Másnap ismét sürgette Corraduzit: »hallom, hogy nagyságod nagy buzgalommal készíti a leveleket, hogy délben

*) Carrillo k. nélküli levele Rumpf és Trautsonhoz. Levelek és Okm. XXXVI.

bemutathassa az államtanácsban. Isten áldja meg nagyságod munkáját. De szeretném én is látni, s ha tanács végén nem lehetne, legalább mutassa meg nagyságod holnap reggel.* ¹⁾ Egy másik levelében sürgette, hogy a dolog állandósága végett ugy intézkedjenek, hogy mielőtt Zsigmond fejedelem elutaznék, vegye fel a pápi szentséget. A dispensatio már kéretett ő szentségétől, s hogy Báthorynak a nuncius mikép adhatja fel a pápi szentséget, azt ő meg fogja írni. ²⁾

Azokban közbejöttek az ünnepek: karácson ez évben csütörtökre esett, s ez nap és másnap pihent az expeditio. Szombaton már alig tudott nyugodni Carrillo, Corraduzinál, a királynál egymásra sürgette azokat, s végre decz. 29-én egész belefáradva, ismét irt a királynak: »reggel, estve mindig a felséged miniszterei nyakán ülök.« ³⁾

Végre csakugyan munkába vététt az expeditio elkészítése, s épen ezzel merült fel új akadály, mely a gyóntató elindulását fennakasztá. Az államtanács ugy határozta, hogy egy követség fog kineveztetni, mely Erdélyben az ország átvételét végrehajtsa, — s épen a szükséges módzatok megállapítása volt az, mi a dolog végső elintézését eddig halasztatá. Rudolf szerette volna, hogy Carrillo várja meg ezen bizottság kinevezését, s velök együtt menjen: de Carrillo ezt hátrányosnak tartá, neki szükség volt előbb lemenni, hogy ott a terrenumot előkészítse. Kérte, hogy engedjék őt előremenni, adják vissza felhatalmazványát, a fejedelemnek decz. 11-iki levelét, a felség választát Báthory levelére, s végre készíttessenek el, s közbesíttessenek neki hasonlólag a szerződés egy példánya decretum alakjában, a római és gráci levelék másolatai. ⁴⁾

¹⁾ Carrillo kelet n. levele Corraduzzinak. Okmányok és Levelek. XXXVII. sz.

²⁾ Carrillo decz. 24-iki levele Corraduzzinak. Okmányok és Lev. XXXVIII. sz.

³⁾ Carrillo k. n. levele a királyhoz és Corraduzihoz. Okm. és Lev. XXXIX. és XL. sz.

⁴⁾ Carrillo decz. 29-ki levele Rudolfhoz, Okm. és Lev. XLI. sz.

⁵⁾ Carrillo k. n. levele Rumpf és Trautsonhoz. Okmányok és Lev. XLII. sz.

Rudolf nem csinált nehézségeket arra nézve, hogy Carrillo elutazhasson, a követség kinevezése előtt többszörös sürgetései után csakugyan elindulhatott, megkapván a legszükségesebbeket az év utolsó napján. De visszatarták követi felhatalmazványát, vissza a fejedelem decz. 11-iki levelét. ¹⁾

X.

Rudolf kormánya a követendő eljárásra nézve vagy nem jutott még végső megállapodásra, vagy ha igen, Carrilloval csak részleteiben ismertette azt meg. Hihetőbb az első: mert ha Rumpf végzéjlaira nézve magával tisztában volt is, hogy Erdély bekebelezésére e kedvezőnek látszó alkalmat nem engedi elsiklani felhasználatlanul, az eszközök megválasztásában habozónak, ingadozónak mutatta magát. Carrillo Erdély függetlensége vagy legalább teljes autonómiaja fentartásának szükségességét oly élesen hangsúlyozta, hogy míg ő fenn volt a megbeszélés stadiumán túl egy lépéssel se jutottak, — de azután, hogy elment is, oly lassan haladtak a dolgok, mintha az időtől várnának eredményt vagy kedvező fordulatot.

Pedig semmiben sem volt a gyóntatónak annyira igaza mint abban, hogy határozzanak gyorsan, s siessenek a végrehajtással.

De ez nem volt a Rumpf mestersége. Míg a hosszú háboru alatt a diplomacia vezetése az ő kezén volt, erélyes elhatározások, gyors végrehajtás nem voltak napi renden. Egymást váltották fel a messze kiható morész tervek óriási koalíciókról, s a végrehajtás stadiumáig jutva egymás után tűntek le. Két szírtén törtek meg mindig: a pénztelenségen, s a külső államok részvétlenségén — az az egy pedig, a mi mindannyi tervből megmaradt és keresztül vitetett, a török suzerainitása alatt álló fejedelemségek coalitioja, az az ő tehetetlenségöken tört meg.

1598. első napját Carrillo Böhmischbrodon látta felkelni. Sietett, de elindulása előtt nem állhatta meg, hogy lel-

¹⁾ Ezen levél most is a bécsi kamarai levéltárban őriztetik. Lásd Carrillo k. n. levelét Corraduzihoz. Levelek és Okmányok. XLIII.—V.

kére ne kösse az államtanácsnak az utolsó megállapodások végrehajtását: küldjenek leveleket a római és gráci követekhez az elválás és pappá szentelés ügyében; nevezzek ki a követséget, s közöljék azok neveit a Fehérvárt időző nunciussal, s írják meg elindulásuk napját; ezek hozzák el magokkal az adományozási, s beiktatási leveleket; a szerződésbe tegyék be, hogy a 25,000 tallér nem a félév végén, hanem elején fizettetik, s attól fogva, hogy a fejedelem átadta Erdélyt, küldjék a kért másolatokat; a dispensatio és pappászentelés ügyében a pápával és a Prágában levő nunciussal gyorsan kell végezni — ő már egy korábbi sürgönyben írt, hogy mikre kell Rómában a dispensatio ügyében ügyelni.¹⁾

A gyöntató Bécsnek vette utját, s itt Maximilián főherczeggel értekezett, kit az ügy lebonyolításának tervezete, mint ezt Carrillo elébe terjeszté, elragadott. A mint a követek megérkeztek s Zsigmond lemondott, Mária Krisztierna vegye át mint kormányzó az ország igazgatását, s aztán, ha a követek úgy találják, hogy nem lesz szükség utódot nevezni ki, hanem elég lesz a kormányzó is, Maximilián fogja átvenni mind Felső-Magyarországnak, mind Erdélynek egyesített kormányzását. »De az istenért siessenek — írta Carrillo ismét — szegyenlem magam, mennyire nyilvánosságossá lett az egész dolog: már a török is tudja.²⁾

A téli idő és szokatlan nagy havazások akadályaival küzdve folytatta Carrillo terhes utját s jan. 21-én reggel Lőcsére érkezett. Azt hitte, hogy az Erdélybe szánt követek közül legalább néhányat ott fog találni — a helyett egy csomag erdélyi levelet kézbesítettek neki. Ezekből tisztá képet nyert az erdélyi viszonyokról s aggódó kebellet küldé újabb intést az államtanácshoz, hogy siessenek a fejedelmi utódnak s nem kormányzónak, az illető mandatumoknak s a múlt levelében felhozott javításokkal elkészült szerződésnek leküldésével.³⁾

Jan. 28-án Fehérvárra érkezett, s azonnal meggyőződött,

¹⁾ Carrillo levele Rumpf és Trautsonhoz jan. 1-ről XLVI. sz.

²⁾ Carrillo levele Corraduzzihoz jan. 8-ről XLVII. sz.

³⁾ Carrillo jan. 21-iki levele Rumpf és Trautsonhoz. Okmányok és Levelek XLVIII.

mennyire helyesen ítelt, midőn sietésre intette Rudolf tanácsosait. Ezt tették a fejedelem és a tanácsurak is, midőn Carrillo nekik jelentést tett,¹⁾ ki azonnal írt is Maximilián főherczegnek, hogy jöjjön, hozza a pénzt magával, ő Nagy-Károlyig fog eléje menni.²⁾

Ez időtájt Prágában végre mégis komolyan hozzá fogtak a szerződés végrehajtásához. Ha eleinte nem is akarták a dolgot, most már lehetlen volt a visszalépés. De a kérdés megoldása még is sok fejtörést okozott nekik. Nem mintha Erdély kielégítésének kérdése háborgatta volna őket: arra nézve ott volt Carrillo tanácsa, azt kellett volna megfogadni. A teendő intézkedéseket a török háború ez évben bekövetkezhető esélyeire tekintettel akarák megoldani: mi megfelelt ugyan a politika pillanatnyi szükségleteinek, de nem a magasabb, a jövőre tekintő politika igényeinek.

Jan. 20-ára már el volt végezve, hogy Erdély kormányzósága ideiglenesen Mária Krisztiánának adassék át: tehát a legjobb megoldás, hogy főherczeg neveztessek ki fejedelemmé s ez vegye el a fejedelemisszonyt, el lett ejtve. Kineveztek az átvevő királyi biztosokat: Szuhay váci püspököt, Nádasdy Ferenczet és Pezzen Bertalan tanácsurat. Még ez napról írt Rudolf a fejedelemisszónynak, hogy Carrillo van megbizva közléseket tenni s ő adjon neki teljes hitelt.³⁾

Maga a nagy expeditió jan. 31-én készült el: a szerződést ez nap ratificálta Rudolf, ez nap állítá ki az Oppelure, Ratiborra vonatkozó adománylevelet,⁴⁾ értesíté Zsigmondot és Erdély rendeit a biztosok kinevezéséről,⁵⁾ s írta alá végre az utasítást a biztosoknak, melynek értelmében ezek fel vannak hatalmazva, hogy az országot a fejedelemtől s rendektől

¹⁾ Carrillo jan. 30-iki levele a császárhoz. Okm. és Lev. XLIX.

²⁾ U. a. jan. 30-iki levele Maximilián főherczeghez. Levelek és Okmányok, L.

³⁾ Rudolf levele Mária Krisztiánához, Prága, 1598. jan. 20. U. M. Muzéum 1855. I. 497.

⁴⁾ Az adomány lev. 1598. jan. 31. Történelmi Tár XIX. k. 27. s köv. II.

⁵⁾ Rudolf levelei 1598. jan. 31-ről Báthory Zsigmondhoz és Erdély rendeihez. U. o. 498. és 501. II.

valamint ez utóbbiaknak esküjét is átvegyék s nevében az ország kormányzatát a főhercegasszonyra ruházzák, azok jogainak, kiváltságainak megerősítését eszközöljék s az ezekre szükséges okiratokat kiállíthassák. ¹⁾

De Nádasdy betegségét adva okúl, nem fogadta el a megbízatást, helyette Istvánffy Miklós neveztetett ki. S ekkor valahára csakugyan elindultak a biztosok.

Ugyanakkor Rudolf Mária Krisztierna elválásztására is megtette a lépéseket a római curiánál. Azonkívül az anyafőhercegasszonynak írt Grácba s ez, bár mi jót sem várva a dologtól, beléegyezett. Nehezére esik ugyan, mert nem hiszi, hogy valami üdvös származzék belőle, de írt a pápának a dispensatió ügyében. Egy gyenge szemrehányást azonban nem tarthatott vissza: Zsigmond sok jószágot, mi leányának volt inscribálva, elajándékozott s most ezek a vele kötött szerződés értelmében idegen kezeken maradnak — s az ő leánya nemcsak csufásba és gyalázatba esett — hanem meg is károsuland. ²⁾

S az aggodó anyának igaza volt.

XI.

A mit Carrillo a fehérvári udvarnál tapasztalt, az nem volt épületes dolog. Mikor a szegény gyóntató mint sérelmes és szégyenletes dolgot említé fel egyik prágai levelében, hogy a deczemberi szerződést már a török is tudja, nem is sejté, hogy nagyobb baj, miszerint már a Zsigmond udvaroncza is tudják. Rettenetes hajsz kezdődött az udvarnál a vajdaságra nézve. Zsigmond, valószínűleg azon meggyőződéssel, hogy közreműködésüket jobban meg fogja nyerni, vagy talán hogy ellenállásukat jobban lefegyverzendí, tanácsurai közül ugyanazon időben háromnak is felajánlá: Bocskaynak, ki anyai nagybátyja volt, Kornis Gáspárnak, családja egyik régi hívének és Jósikának, a korlátnoknak, ki tehetséges, könnyűvérű, de

¹⁾ Az utasítás u. o. 498 s köv. II.

²⁾ Mária főhercegasszony febr. 10-iki levele a császárhoz s febr. 8-iki levele a pápához. Okmány. és Lev. LI. sz.

könnyelmű ember is volt, ³⁾ kapott a fényes ajánlaton s a tervezetek egész sorozatát füzte hozzá. A két állítólagos versenytárs közül csak Bocskaytól tartott, kit reformált vallása, közel rokonsága a fejedelemhez, tekintélye, mérsékeltisége veszélyes versenytársnak tüntettek fel előtte. S igaza volt. Kornis kevesebb ambíciója és több mérséklete mellett nem vette komolyan a fejedelem biztatásait. Nem is dolgozott ellene Jósika — kizárólag csak Bocskay ellen irányozta működését s ennek jelöltségét előre is lehetetlenné akarta tenni, ⁴⁾ leginkább a pápai nuncius — a cerviai püspök volt — útján, kívül bensőbb, bizalmasabb összeköttetésbe lépett. ⁵⁾

Carrillo hamar felismerte a helyzetet és viszonyokat. Néhány napi mulatás után Kővárba ment, hol a szép és nemeslelkű fejedelemasszony özvegyiségének és száműzetésének rideg, szomorú napjait élte. Azonnal megérkezése után írt Rudolfnak, Maximilián főhercegnek s Rumpf és Trautsonnak s a változott helyzetet egész tisztán föltárta: a fejedelem megvan ugyan elégedve a szerződéssel, de sietni kell a végrehajtással, mert nagy baj lehet a késedelmezésből. Arra ne is gondoljanak, hogy kormányzót küldjenek, a ki jön, az legyen fejedelmi utód s jöjjön a királyi biztosokkal — ezek pedig hozzák magukkal a teljhatalmat. »Oly nagy a versengés, írja egynehány ember között itt, hogy más megoldásra nem is gondolhatni. ⁶⁾

S ez a versengés nem agrém volt: ez létezett. Másnap, hogy a pap leveleit elküldé (febr. 8-án), Jósika a kanczellár meglátogatta a pápai nunciust s bizalmas közléseket és

¹⁾ Bethlen Farkas IV. k. 44-ik l. Bethlen e helyen a fejedelemséget említi: de ez valószínűtlen, mert ezek be voltak a prágai alkudozásokba avatva. Zsigmond csak a vajdaságot kínálhatta, a mi a később történetekkel is összevág. A mit e helyen Petőnek és Poppel Gallusnak követi eljárásáról mond az alkudozásokról, az mind fölroertésen alapúl.

²⁾ L. a cerviai püspök február 8-iki levelét. Levelek és Okm. LV-ik szám.

³⁾ Bethlen IV-ik k. 54. Igazolja a fönnebb említett levél is.

⁴⁾ Carrillonak febr. 7-iki levelei Rudolfhoz, Maximiliánhoz és Rumpf s Trautsonhoz. Levelek és Okmányok. LII. LIII. és LIV.

tanácsokat adott neki, melyek az önzetlenség és jóakarát színebe burkolva, alkalmasak voltak terveit előmozdítani.

A leleplezések éle Boeskey ellen volt intézve, ki megakarja ragadni az alkalmat, hogy az uralmat kezébe kerítse és a kath. vallást fenyegeti. Egyetért a már akkor befolyásának tetőpontján álló államférfival. Szövetségeseik a protestánsok s az első roham a katolikusok, a kinevezett erdélyi püspök (Nádasdy) s a jezsuiták ellen lesz intézve. Nem akarnak fejedelmet az osztrák házból, mert tapasztalásból tudják, mily gyenge a császár a törökkel szemben. Sőt az ő, a Jósika személye sincs bátorságban — fél, hogy a fejedelem lemondása után a török kezébe fogják szolgáltatni. Még nagyobb baj lenne a keresztyénségre nézve, ha az alku nem sikerülne. De gyors elhatározással rendbe hozhatni a dolgokat, kivált, ha sietnek a kormányzó vagy a vajda kinevezésével: Ő mindenekelőtt azt ajánlja, hogy Gyula-Fehérvár alá 3000 emberből álló hadtest küldessék egy tábornokkal, s jöjjenek a biztosok teljhatalommal, és három alternatívát állítsanak az ország elé:

1) Vagy álljon az ország élén a császár egyik testvére fejedelmi hatalommal;

2) Vagy bizassék az ország kormánya a fejedelemnőre, s adassék melléje fejedelmi tanács hazafiakból;

3) Vagy álltassék az ország élére egy erdélyi hazafi mint vajda a régi fizetéssel, kit a rendek válasznak, a biztosok által javaslatba hozott személyek közül. ¹⁾

Egy Prágából ez időtt érkezett futár ²⁾ meghozta a hírt, hogy a biztosok ki vannak nevezve s útnak indultak. De a király a helyzet és viszonyok félreismerésével nem akarta, hogy siessenek. Bármily meggyőző érvekkel kimutatta is Carrillo a gyors eljárás szükséges voltát, nem hitt neki s épen arra utasítá követeit, hogy birják a fejedelmet legalább ideiglenes maradásra. ³⁾ Azonban mégis óhajtá biztosítani az

¹⁾ A cseriai püspök pápai nuncius levele Carrillohoz 1594. febr. 8-ról. Levelek és Okm. LV.

²⁾ A pápai nuncius említi fennirt levelében.

³⁾ Rudolf levele a pápához 1598. apr. 22.: »sed si in provincia manere in longum tempus nollet, aliquam saltem moram, donec commo-

ügyet, s hogy a követek útja és erdélyi tartózkodása, valamely nem vélt ellenállás vagy támadás ellen is fedve legyen, Jósika tanácsával megégyezőleg szükségesnek hitte katonai fedezetről is gondoskodni, s márcz. 10-iki rendeletével utasítá a felső-magyarországi rendeket, álljanak készen, hogy szükség esetére s a követek meghívására Erdélybe benyomulhasanak. ¹⁾

Pezzen és társai csakugyan lassan jöttek. Carrillo febr. derekán Kővárból visszatért Fehérvárra. Itt mindent úgy talált, mint elhagyá: a fejtelenséget növekedőben. Most hát mindenekelőtt az abból származható bajok elhárítására irányzá törekvését. Kifejté a prágai kormánynak, hogy még a követek megérkezése előtt szükséges volna a fejedelemasszonyinak a fővárosba jöni s kimutatta Pezzen előtt, mellőzhetlen az, hogy ő a teljhatalmat magával hozza. ²⁾ Aggasztá és nyugtalanítá a késedelem, melynek okát nem tudta megmagyarázni. Növelte a helyzet visszásságát, hogy hosszabb idő óta nem kapott értesítést a biztosoktól — azt se tudta hol vannak. De legkellemetlenebb volt rá nézve, hogy Zsigmond kezdé türelmét veszteni, gyanakodott rá, és a nunciusra s a szerződés komolyságát is kétségbe vonta.

Végre jött a biztosoktól futár: febr. második felében már magyar földön voltak. Zsigmond megnyugodott s márcz. elején, husvét másodnapjára országgyűlést hirdetett azon meggyőződésben, hogy akkorra még fognak érkezni.

De napok multak, ismét nem jött sem levél, sem futár, s a fehérvári udvarban senki sem tudta voltaképen, hol vannak a biztosok. A fejedelem visszaesett előbbi nyugtalanságába, mely naponkint növekedett, a mint egyik másik főúr megérkezett az országgyűlésre, a mint a székelyek és szászok megindulásáról híreket vet.

dins omnia ac tutius perfici possent, patienter ferret. Londoni Okmánytár, 207-ik l.

¹⁾ Közölve a rendelet: Uj M. Muzéum 1855-ik évfolyam 503. l.

²⁾ Carrillo febr. 16-iki levelei Mária főherceggasszonyhoz és Pezzen Bertalanhoz. Lev. és Okm. LVf. LVII.

Carrillo azt se tudta, hova intézze sürgetéseit. Még febr. végén küldött egy csomag levelet Pezzennek Eperjesre. Marc. 19. újabb csomagot készített neki s biztostársainak most már Tokajba »vagy a hol vannak.« Kért, esdeklett, hogy siessenek, ne kiméljék sem a lovakat s költséget, sem a fáradságot, mert a veszélyek daczára, melyeket a késedelem okozott, még most is el lehet mindent szépen intézni, még ha az országgyűlés megnyitásának határideje után egy-két napot késnének is. Ha lehet jöjjenek mindnyájan együtt, de ha nem: Pezzen siessen postán előre. Másnap hasonló sürgetést intézett ez utóbbihoz a nuntius is — s Carrillo e leveleket együtt akarta elküldeni saját szolgájától. De Zsigmond már benne is kétkedni kezdett s a levelek kézbesítését gróf Thurn Zsigm. titkárára bízta, kit ez Szathmárból küldött Fehérvárra. ¹⁾

A mint gyülekeztek a rendek a székvárosba, folytonosan nőtt a zavar. Mindez kedvezett Jósika terveinek, ki nem akarta használatlanul elszalasztani az alkalmat. Irt bizalmasan a kassai kapitánynak: jó lesz, ha a biztosok nem sietnek, mert az erdélyi rendek épen nem hajlandók arra, hogy ez országot idegen uralom alá boesássák, s ez ellen aligha fognak azok valamit keresztül vihetni. ²⁾

Ha gátlólag hatott is Jósika levele a dolgok folyamára, de azt fel nem tarthatta. A biztosok már ekkor Tokajban voltak s onnan értesíték a fehérvári udvart jövetelökről, hova levelök marc. 22-én érkezett meg.

S épen jókor.

Egy órával azután, hogy a leveleket megkapták, érkezett Báthory Endre bibornok követe. ³⁾ Ez volt az első érint-

¹⁾ Carrillo márc. 19-iki levelei Pezzennek és a király követéhez, a cerviai püspök marc. 20-iki levele Pezzennek. Okmányok és Levelek, LVIII. LIX. LX.

²⁾ Bethlen Farkas IV-ik k. 55-ik l. A Chron. Fuchsio Lupino Oltardínium szerint azt írta volna, hogy Maximilián ne jöjjön, mert Zsigmond el akarja fogatni s a töröknek kiszolgáltatni, hogy ez által nyerje vissza az elvesztett kegyet. Miles is hasonlót említ Würgengelében 179-ik lap.

³⁾ Carrillo levele Mária Krisztiniernához, Kolosvár, marc. 23-ról Okm. és Lev. LXII.

kezés az unokatestvérek közt, attól fogva, hogy Boldizsár vére elválasztá őket egymástól. S most, midőn Zsigmond alkudozásairól neszt vett, elhatározá megtörni a hallgatást s közbelépni Zsigmondnál a család érdekében, mely egy századnegyednél hosszabb idő óta bírja a fejedelemséget: a wermelandi püspökséget, a milkovi prépostságot s a czervini apátságot s Erdély jövedelmének egy részét ajánlá fel neki cserében a fejedelemségért. ¹⁾

De későn. A biztosok levele egészen megnyugtatta Zsigmondot. »Nagyon hasznosak voltak a levelek s nagyon jókor jöttek,« írta Carrillo s még azon éjjel útra kelt ura rendeletéből Tasnádra, a követek elé menendő. Ezek azonban Carrillo tanácsai daczára most sem siettek, s Pezzent sem küldék előre. Marc. 24-én együttesen indultak el Báthorból s e hó utolsó napjai egyikén voltak Tordán, hol a pápai nunciussal találkozottak, ki ott a fehérvári állapotokról előleges tájékoztatást adott nekik, főkép Jósika magatartására vonatkozólag, melyet már ő is gyanúsna kezdett találni. ²⁾ April első napjaiban érkeztek meg a székvárosba s a fejedelem által szívélyesen fogadtattak. Az országgyűlés marezius hó 23-ika óta tanácskozott együtt s már bevégezte a folyó ügyek egész sorozatát. A fejedelem úgy intézkedett, hogy az ülések nem az eddigi szokáshoz képest a templomban, hanem a palota nagy teremében tartassanak: testőrsége, a kék darabontok esapata biztosítékot nyújtott neki, hogy a tanácskozás nem fog akaratával ellenkező mederbe tereltethetni.

De erre nézve más biztosítékot is keresett. Ha nem hiszszük is el Bethlennek, hogy egyenesen a fejedelemséget ajánlotta volna fel Jósikának, de Carrillo leveleiben is elég biztosítékot találunk arra nézve, hogy a biztosok késlekedése kedélyét hullámmásban tartá s kétségtelenül elkeseredése perceiben tett elég nyilatkozatot, melyeket a korlátnok komolyabban vett, mint a hogy azok mondva voltak. A különböző neki tulajdonított czélzatok közt csak egy látszik bizonyosnak, az, hogy utolsó időben tehetsége szerint agitált benn és künn,

¹⁾ A bécsi es. kir. udvari könyvtár kéziratai közt. Hist Prof. n. 222.

²⁾ Bethlen Farkas IV. k. 57-ik l.

az ország rendei közt s Mihály vajdánál az ellen, hogy Erdély a német uralom alá adassék: »nehéz járom az, mondá, már atyáink is tapasztalák, s ha most is létrejön, a török föl fogja dűlni az ország békéjét, nyugalmat.« Ennél többel maga Zsigmond sem vádolta ¹⁾ a tanácskozáson, de vádját fokozatosan növekedő s végül dühig fokozódó ingerültséggel tette. Az első szavazatot Boeckskaytól kérte s ez kimondá rá a bűnöst és kimondák utána a többiek egymásután. A biztosok halasztást kértek, hogy bővebb információt szerezhessenek e fontos, főbenjáró ügyben.

Más nap ²⁾ korán reggel Jósika, hogy aggodalmait csillapíthassa s forró fejét szellőztethesse, sétakocsizást tett a városon kívül, s visszatérve, egyenesen a tanácsterembe lépett. E perczben Boeckskay a fejedelem parancsára s a követek beleegyezésével elfogatta, s Kálmándy Mihálynak, a gyalogok kapitányának kiszolgáltatta. ³⁾ Hasztalan vetették magukat közbe a rendek, Huet Albert szász ispán és Theke Ferencz főispán által kérve szabadon bocsátatását, nem nyerték meg; ⁴⁾ Jósika lánczokra verve börtönbe vettetett.

Jósika ez elfogatása volt Zsigmond biztosítéka, hogy az országgyűlés nem fog a második prágai szerződésnek ellenmondani, s azonnal hozzáfogott ennek keresztül viteléhez. Az első 1595-iki prágai szerződés második pontja Zsigmond és egyenes utódjai magtalan halála esetére kimondja, hogy Erdély visszazáll a magyar koronára, s ez esetben a magyar király vagy utódjai kötelezve vannak egy erdélyi hazaít tenni vajdává vagy kormányzóvá. Az ugyan ez évi aprilisi fehérvári országgyűlés 3-ik és 4-ik artikulusa elfogadta, s ratificálta

¹⁾ Istvánfi Lib. XXXI. 439-ik l. kinek előadása, minthogy maga is jelen volt s mint szemtanú beszél, elfogadhatóbb a Milesénél és a Bethlenénél.

²⁾ Miles april 2-át írja.

³⁾ Istvánfi LXXXI. »jussu Sigismundi, antecaptis legatarum sententiis« mondja.

⁴⁾ Miles Würngengel 181-ik l. Maga Rudolf a pápához april 22-ről ekkép ír: »qui sec-otus artibus Provinciae dominatum affectabat.« Haszonlag nyilatkozik Albert főherczegnek írt levelében is. Hatvani Brüsseli Okmánytár. III. k. 93-ik l.

ezen szerződést. Most, miután ő, tehetetlensége által gyermek nemzésre képtelennek vállal magát, lemondása folytán pedig megürült a trón, ugy hívé, önmagából következik az említett 2-ik pont életbeléptetése.

Ez alapon folytak a tanácskozások. Legelőbb a had folytatásához szükséges adó megszavazásának, továbbá a határ-szélek védelméhez szükséges hadkészületek ügyét intézték el a követekkel egyetértve oly módon, hogy a végek fentartásának költsége april 1-étől kezdve a követek gondjai közé tartozik. Azután megállapították a rendek és a biztosok eskü-mintáit. ¹⁾ Apr. 10-én megjött a biztos hír, hogy Gyórt a keresztyén fegyverek visszafoglalták, s e szerencsés esemény auspiciuma alatt hajtatott végre a lemondás.

Reggel a fejedelem előértekezletet tartott a követekkel. Ezek még egy kísérletet tettek rábírni őt szándéka elhalasztására, kilátásba helyezve a pápa, a spanyol király s a császár segélyeit, melyekkel könnyű lesz neki a török-talár támadást visszanyomni. De Zsigmond hallani se akart róla.

A fejedelem, követek és tanácsurak átmentek a friss palotába, hol a rendek nagy számmal voltak összegyűlve. Aggodalom és meghiúsultság űlt az arczokon, midőn beléptek mint ez nagy események elő estéjén szokott lenni. A mély csendet Zsigmond, — kinek jobbjá mellett helyezkedtek el a követek — szakította félbe, s egy betanult szónoklattal indokolta lemondását a trónról. Lehetetlen, hogy e beszéd a hallgatókra kinos benyomást ne tett volna, midőn saját ajkairól hallották, hogy becsületes törekvéseitől a siker sem hiányzott, mert fenmaradására nagyobb biztosítékot szerzett az országnak, milyennez előtt bírt, összeköttetésbe hozván azt a pápával, császárral, spanyol királylyal; midőn lemondása igazolásául V-ik

¹⁾ Mindkettő kijött az Új M. Muzéum 1855-ik évi folyama I. k. 504. és 505. ll. 1598. april 8-iki kelettel. Ez valószínűleg a szöveg megállapításának s nem az esküvételnek napja. Mert Istvánfi az esküvételt és resignatiót april 10-re (ad IV-um Idus Aprilis) teszi. Nem is tekintve, hogy ő mint szemtanú s egyik eszelekvő tag teljesen hitelt érdeml. előadását megerősíti Carrillo april 10-iki levele, melyben ő is a resignatiót ez napon megtörténtnek írja. E napot írja Rudolf is a pápának april 22-iki levelében.

Károly és Diocletian példáira hivatkozott, midőn az állhatatosságot és szilárdságot ajánlá nekik, nehogy állhatatlanságuk mint a phöniciáiak hitetlensége példabeszéddé vállják, s midőn végzé, szavait elfojták akönyvek. ¹⁾ A vácsi püspök felelt neki, s ismételten a maradást ajánlá. »El van már végezve,« mondá Zsigmond türelmetlenül, s gyorsan ott hagyta a gyűléstermet.

A mint távozott, Bocskay szólalt fel, s biztosítá ő felségét a rendek hűségéről. Azután következett az esküvetétel: elébb Náprády, a fehérvári püspök és Bocskay, azután a három nemzet, minden egyes országgyűlési tag menedéklevelet adván magáról. ²⁾ Azután a három királyi biztos tette le az esküt, ³⁾ hogy az ország kormányzatában megtartják a tanácsurak, meg az ország jogait, kiváltságait, a vallás ügyét úgy mint az most áll, s a hozott és hozandó törvényeket, azokat is, melyek a lázadók elítélésére hozattak. ⁴⁾

E gyűlésnek úgy volt előterjesztve, s azt a rendek is helybelhagyták, hogy az ország kormányát Mária Krisztierna veszi át. Mindenki nagyon magasztalá ezt — írta Carrillo anyjának — a mint meg is érdemli. Ugy volt kicsinálva, hogy nejével ne találkozzék Zsigmond, s ő még az nap elutazott Kiszfaludra, Fehérvártól nem messze, pár napot ottan töltendő a Kovachöczy által építettnei kezdett palotában.

A biztosok úgy határozzák, hogy a vácsi püspök Fehérvártt marad a kormány élén, Pezzen Bertalan Oláhországba utazik a tárgyalások megkezdésére Mihály vajdával, s Istvánfi, Keresztury társaságában Kővárba megy. ⁵⁾ E kérdésekben

¹⁾ A beszédet Istvánffy tartá fenn: de annak egész tartalma mutatja, hogy ha nem is a szavakban, de az eszmékben csakugyan ez mondatott el. — Rudolf a pápához írja ápril 22-ről, hogy magyar nyelven tartotta.

²⁾ Istvánffy i. h. Léb. XXXI.

³⁾ »Prout se juramento obstrinxerint« (t. i. a rendek) mondja az eskü — tehát utóbb tették le. Ezek esküvetételéről az artikulusok is szólnak: »Az minemű juramentumot ő felsége római császár commissariusi . . . ez mostani gyűlésünkben személyek szerint solenniter praestaltanak előttünk.«

⁴⁾ U. M. Muzeum. 1855. I. k. 505. l.

⁵⁾ Carrillo levele Mária főhercegnasszonyhoz 1598. ápril 16-ről. Lev. és Okm. LXIII.

ápril 12-én még egy szűkebb körű tanácskozmányt tartottak: főkép azon kérdés fölött, ha illendő volna-e a fejedelemsasszonynak felvenni az igazgatást, s arról rövid idő múlva ismét lemondani? De még is úgy találták, hogy ezt nem lehet mellőzni, s úgy határozzák, hogy Carrillo is csatlakozzék a Kővárba menő bizottsághoz. ¹⁾

S úgy történt.

De Mária Krisztierna nem sok kedvet mutatott hozzá. Jobb szeretett volna hazamenni Grácba, s csak nehezen sikerült rávenni, hogy végre ápril 18-án belenyugodott. De hát legalább akkorra, midőn a hadi műveletek megkezdődnek, gondoskodjanak felváltásáról — írta a császárnak. ²⁾

És ezzel utra keltek: a fejedelemsasszony Istvánffyval Fehérvár felé, Deésnél az ország fényes követsége csatlakozván hozzá, és Carrillo Nagy Károly felé, hogy Báthory Zsigmondhoz csatlakozzék. ³⁾

XII.

Es most mit tegyen a szegény Alonzo? Kérdé a gyónató, midőn a magánéletbe lépett urával ennek végzetes sléziai útját megkezdette. Diplomaciai működése véget ért, s most csak arra kelle ügyelnie, hogy ezt föltételében állhatatosan megtartsa. Mert még mindig aggódott, hogy az ígéretek teljesítetlen maradnak, s a csalódott Zsigmond könnyen visszatérésre gondolhat: »mintha a bitófa alá mennék — írta, — úgy vagyok, mert sem becsületre, sem haszonra nincs kilátás.« ⁴⁾

De bármennyire óhajtá is, »hogy az Isten adjon neki békességet« ⁵⁾ mennie kellett. Veszélyes lett volna visszamaradnia. S együtt utazott urával. Máj. elején Lőcse közelébe

¹⁾ Carrillo levele Mária főhercegnasszonyhoz 1598. ápril 18-ről. Lev. és Okm. LXIV.

²⁾ Mária Krisztierna levele Rudolf császárhoz 1598. apr. 19. Lev. és Okm. LXV.

³⁾ L. Carrillonak fönnidézett ápril 18-iki levelét.

⁴⁾ Carrillonak apr. 18-iki levele. U. o.

⁵⁾ Carrillonak ápril 10-iki levele. U. o.

Tarczára értek, a hol a királytól levelek vártak rájuk. Ugy látszik, értesítést foglaltak ezek magukban, hogy éppen ezen napokban megtette a császár a lépéseket a római curiánál az elválás és bibornoki süveg ügyeiben — irván a pápának és utasítván követét gróf Thurn Rajmondot a dolog siettetésére ¹⁾. A kapott levél némileg megnyugtatta a gyóntatót, s még még jobban Zsigmondot, ki egészen megvigasztalva, jó kedvre hangolva folytatta útját. Carrillo annyival szükségesebbnek látta figyelmeztetni a ministereket, hogy legalább a 25,000 tallért, melynek határideje apr. 1-én telt le, tartsák készen Oppelnben, s hogy a római ügyek elintézését sürgessék. ²⁾ Két nap mulván új küldött érkezett Prágából, kivel Löcsén találkoztak, s Carrillo nem mulasztotta el ez által ismét sürgetni a pénzt, és arómai dolgok elintézését. ³⁾

Carrillo Bécsig kísérte Zsigmondot, hova máj. 20-án érkezett meg. A két főherceg Mátyás és Maximilián tárt karokkal fogadták. Útjában is mindenütt az őt megillető tisztelettel találkozott. Még egy kirándulást tett Györbe, s onnan egyenesen Brünn felé fordult, kielégítve, megnyugtatta, jó kedélylyel. ⁴⁾ A gyóntató is megnyugodott, most már inkább hitte mint valaha, hogy visszavonulhat a politikai pályától, melyen — még mindig azt hívé — üdvös és hasznos munkát végezett. S mennél inkább elhanyagolák Prágában a Zsigmond irányában elvállalt kötelezettségeket, mennél tovább halasztá Maximilián Erdélybe utazását, annál türelmetlenebbül sürgette ő. Máj. 15. a császár kézjegyet intézett hozzá; hűlával fogadta, írta őt, s azzal igyekszik megérdemelni, hogy mindig sürgetni fogja azt, mit ő felsége, s a keresztyénség javára üdvösnek tart, a minthogy most is sürgeti: utazzék Maximilián mennél előbb Erdélybe, ne halaszssa, mint Bécsben mondá, János napra.

¹⁾ Mindkét levél, 1598. april 22-ről. közölve van a Londoni Magy. Okmánytár 206—211. ll.

²⁾ Carrillo maj. 4-iki levele Rumpf és Trautsonhoz. Lev. és Okm. LXVI. sz.

³⁾ Carrillo maj. 6-iki levele ugyanazokhoz. Levelek és Okmányok. LXVII. sz.

⁴⁾ Carrillo maj. 21-iki levele Rumpf és Trautsonhoz. L-velek és Okm. LXVIII.

Két hó tölt el már a fejedelemség átadása óta — veszedelmes volna még két havig halasztani a Fehérvárra utazást, tömérdek zavar támadhatna abból, a mit csak gyors megjelenéssel lehet elfordítani. ¹⁾

Nem volt haszna e sürgetésnek. Azon kívül, hogy jun. 3-ára az oppelni és ratibori herczegségek tényleg a Zsigmond birtokába bocsáttattak, ²⁾ a feltételek teljesítetlen maradtak. Maximilián is hiában vette fel a magyar nadrágot, ³⁾ hiában írta, hogy a míg nem küldik a pénzt, meg nem mozdul helyéből, csináljanak a mit tetszik, akármi is történjék az országgal mert ha most is sárban hagyják, mikor még künn van, mi fog akkor történni, ha benn lesz? ⁴⁾ Hiában sürgette Mária Krisztierna, hogy tegyék már lehetővé távozását és hijában festé az ország kényes helyzetét, a török-veszélyeket, ⁵⁾ neki se küldtek pénzt. Maximilián helyett egész váratlanul a reményeiben esalódott Zsigmond termelt Erdélyben, s találkozott nejével Kolosvárt és békült ki vele. ⁶⁾

Carrillo alkotása ezzel végkép fel lett forgatva. A hányatott politikai viszonyok közt a szenvedélyek küzdelmeiben már nem volt számára szerep, s munkásságát ezentúl egészen az egyházi tőrre szentelé. De még egyszer részt kelle vennie a korábbi viszonyok következményeiben: 1599. nyarán Ferdinánd főherceg Rómába küldé, hogy ott tegye meg az elválási panaszt Mária Krisztierna részéről Zsigmond ellen. A vád, mit régi ura ellen emelt, erős volt: olyan életet folytatott, hogy annak szegylene még nejére is visszaesik. Van Gráczban a főherczegnőnek három hölgye, kik esküvel bizonyítják, hogy a házasság soha sem hajtatott végre, azért a

¹⁾ Carrillo maj. 29-iki levelei a császárhoz és a tanácsosokhoz. Levelek és Okmányok LXIX. és LXX. számok alatt.

²⁾ Az átadási okmány közölve a Tört. Tár XIX. köt. 29-ik l.

³⁾ Weisz Mihály naplója, Trauschenfels; Fundgruben 150. l.

⁴⁾ Maximilián levele a császárhoz. Bécsújhely 1598. jun 3-ról. Uj M. Muzem 1855. I. k. 507. l.

⁵⁾ Mária Krisztierna jun. 3-iki és jun. 15-iki levelei a királyhoz. Lev. és Okm. LXXI. és LXXII. sz.

⁶⁾ Zsigmond és Mária Krisztierna levelei Szuhay Mátyás váci püspökhöz 1598. aug. 22-ről. Lev. és Okm. LXXIII.

panaszt Grácban kell felvenni és eldönteni. A pápa által 8 bibornokból, a rota 4 tagjából, s 2 jezsuitából összeállított congregatio az elválási kérvény tárgyalása mellett nyilatkozott, s elrendelé, hogy a vizsgálatnak Grácban kell megtörténni. A gráci udvar ugy hitte, a tárgyalásokkal be kell várni míg Mária Krisztierna hazajön Erdélyből, mert aligha lesz inyére, hogy e fontos ügyben mellőztessék, de Alonzo atya megjegyzé, hogy ha a főhercegasszony jelen lesz a vizsgálaton, nem fogja elkerülhetni, hogy esküt ne tegyen le, pedig aligha nem szeretné, hogy ettől megkíméltsék.

E nézet helyességét belátta az udvar is: a nuncius személyesen jött Grácba, s mielőtt Mária Krisztierna visszatért volna Erdélyből régi hazájába, ki is mondá az elválasztást ugyanazon nagy templomban, hol az eljegyzés véghezment volt.¹⁾

Carrillo is visszatért Magyarországra, — mert azon évben, melyben ez utat tette, itt volt állandóan elfoglalva, mint a turóci prépostságtól, Sellyére áthelyezett közép-tanodának és társodának első szervező kormányzója, ki alatt 24 rendtag állt,²⁾ s ki ezek igazgatásában és az iskolák szervezésében épen olyan kedvét találta, mint nem rég a politikai

¹⁾ Hurter: Kaiser Ferdinand II. und seine Eltern, III. k. 341. 1.

²⁾ A Litterae Ann. nyomán Rosty Kálmán urtól ottani működéséről következő adatokat nyertem: »1599-ben volt alatta 24 rendtag, kik közül csak 11—14 időzött helyben, a többi szállongó hitküldéreként szóródott szerte. Az újon felállított iskolák rendezése, a növendékeknek társas házába való beosztása természetesen a földesúri szerzetnek épületeiben, mindez kezdetben erősen foglalkoztatá. Nagy baja volt a szabó-czéhnek, mely szabályos kötelezettségének az isteni tisztelet körül, megfelelni vonakodott. A makaeskodók utóvégre elvesztették czéhjogukat s ezen földesúri végzés a sellyei, nyitrai és nagyszombati vásáron dobszó mellett kihirdettetett. Majd ismét *Thurzó Szaniszló s Illésházy István* határsértésai vették igénybe az új igazgató ildomát s diplomati-cus ügyességét, melylyel mindkét főúrnak kinyeré önkényes engedékenységet. Érdekes az előbb megkezdett, (1595) de Carrillo alatt 1599-ben befejezett pör, azon állítólagos nemesség ellen, kik jobbágytelkeken lakva, az előbbi földesurak elnézése folytán, minden urbéri szolgálatok s tartozások alól tényleg feloldák magukat. 1599-ben a pozsonyi országgyűlés előtt az alperesek elmarasztaltatván, Sellyéről távozni kényszerültek; mi hogy előbb történjék, az urasági igaz fogatok is segíték tovaszállítani

izgalmakban. Látjuk őt a collegiumnak könyvtárat, a templomnak díszlőnyöket szerezni — még pedig oly előkelő adakozók részéről is, mint a spanyol királyné, ki saját kezével készített egy arany szövétü veres casulát. Látjuk őt a szét-szört és szétdarabolt uradalmi birtokok tagosításán, a fellázadt szabó czéh kibékítésén működni. ¹⁾ Látjuk őt Forgács Ferencz nyitrai püspök társaságában, ki ez időtt bérálni ment Sellyére, a mint a püspök az egyszerű jezsuita atyával benső barátságba lép, s 12 papnövendékét is ennek kormányzatára bizza, — mert e két eszes és erős jellemü férfiuban sok közös vonás volt, mely az akkor már tevékenyen működő ellenreformatióban közös működésre sarkallá őket.

Carrillo már akkor — 1600-ban — az osztrák-magyar rend tartományfőnöke volt, de még Sellyén lakott. Azonban 1601-ben Bécsbe tette át lakását. Innen még egyszer 1604-ben elment Erdélybe, politikai működésének színhelyére, de most egyházi czélből, hogy ott rendlátogatást tegyen és tanácskozmányt tartson. Mihály és Székely Mózes bukása után — úgy hívék, — itt már helyreállott a »rend és nyuga-

ingóságukat. 1599. oct. havában Carrillo Bécsben időzött a tartományi rendgyűlésen, ez alatt a tatárok iszonyúan pusztíták Sellye vidékét, — magát a *katona vácrast* csak egykori növendékünk *Somogyi Farkas* nyitramegyei kapitány ébersége óvta meg. A rendbirtokok s jogok megvédése végett Rudolf császár a k. ügyészt *Somogyi István* nevezé ki rendes ügyvédökké.*

¹⁾ Rosty Kálmán úr a Litterae Annuae nyomán erre vonatkozólag következő adatokat közölt velem: »Ez időtt a társháznak új *könyvtárat* szerez, s a templomot általa beszentelt tömérdek díszlőlőnyvel gazdagítja; ezek közt egy gazdag aranyszövétü veres casula tűnik ki, a spanyol királyné önkézü remek műve. De a földiekről sem feledkezvén meg, a szétszört urasági táblákat a jobbágyokkal kötött szerződés alapján tagosította: a hősködő szabóczéh végre meghódolván, ápril 21-ikén visszahelyeztetett, mely szertartást a társoda házi kertjében Carrillo hatalmas beszéddel ülte meg s azt a jeles Dobokay Sándor rendtag által tolmácsoltatta. Nyár folytán Forgács Ferencz nyitrai püspököt látta vendöglü, ki a bérálás szentségét osztá ki e vidéken. E hatalmas alak Carrillót benső barátságára méltatá s 12 papnövendékét is Sellyén egy külön urasági lakban kormányzására bizá. Ép így lelkesült Alfonz atyáért a hőselkü Pálffy Miklós is s ennek ez évben gyászban hagyott özvegye.*

lom,« s végre valahára megszilárdulnak a viszonyok. Célja volt újra szervezni, helyreállítani a kolosvári collegiumot, melynek megtörténte után pater Argentit helyettes kormányfőnek hagyván, visszatért. Utjában megállapodott Kassán, itt is egy missio-telepet alkotott, s annak főnökévé P. Majorit iktatta be.

Utólszor 1606-ban találkozunk vele az ez évi bécsi tartományi rendgyűlésen, melyet mint elnök vezetett. Ezzel eltűnik a történet színpadáról: 1608-ban már P. Argenti a bécsi provincialis.

Carrillo összes politikai és egyházi szereplése mintegy másfél évtizedre terjed. A végeredményeket tekintve, sem egyik, sem másik nem volt szerencsés, — művének, a sok tekintetben általa teremtett helyzetnek bukását megérte. Ugyan az, kívül 1598-ig annyi tanácskozásban vett részt, Boeskey döntötte meg mind kettőt — a bécsi és zsitvatoroki békék kivívásával, s Rudolf detronizálásával. De ha az igazságos történetírás e bukást helyeslő ítélettel jegyzi is fel, ugyanakkor nem habozik azt is bevallani, hogy Carrillo annak előidőzésében nem volt részes. A tulzások, s a kormány tehetetlen lethargiája egyaránt távol voltak az eseményekkel megalkunni kész és tevékeny lelkétől. De mit tehetett? a hasztalan küzdésbe bele fáradva, elég korán visszavonult ugyan — hanem ez a nyugalom szomorú kárpótlás volt a »füstbement életért.«

Elég fájdalmat okozhatott neki ez érzet, — s mi legyünk méltányosabbak hozzá. Adjuk meg emlékének az elismerést, hogy amaz idők hibáiért s néha büneiért nem ötet terheli a vád, s legkevésbé sem oly nagy mértékben, mint mekkorával őt eddigi történetírásunk sújtá.